

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Sosyoloji Nedir? Kavramsal Çerçeve ve Bazı Kavramlar
ÜNİTE NO	1
YAZAR	Prof. Dr. NİYAZİ USTA

SOSYOLOJİ NEDİR?

Sosyoloji; Latince (socius) topluluk, toplum ve Yunanca (logie) bilgi, bilim anlamına gelen kelimelerin birleşimi ile oluşmuştur. Sosyoloji kavramının bileşenleri socius ve logos üzerine daha yakından bir bakış, sosyoloji teriminin temel olarak incelenmesine ilişkin “ne” ve onun incelenme biçimine ya da yöntemine ilişkin “nasıl” sorularına cevap verdiğini ortaya koyabilir.

Sosyolojinin Konusu ve Genel Metodolojik Özellikleri

Sosyal olan, sosyal davranışlardan sosyal problemlere kadar uzanan bir yelpazeye sahiptir. Sosyal olan üzerine yapılan ise kısaca onun anlamına ilişkin doğru, tutarlı, manalı söz söylemek ya da sistematik yollarla spekülasyondan uzak, nesnel bilgi üretmektir.

Bugün yaygın olarak “toplumbilim” şeklinde ifade edilmektedir. Toplumbilim adlandırmasından da anlaşılacağı üzere sosyoloji; toplumun, toplumsal davranış ve olayların, kurumların, süreçlerin, değişmelerin bilimsel olarak incelenmesidir.

Sosyolojinin Tarihi Gelişimi

Sosyoloji önce ortaya çıkıp sonra kendine bir alan yaratmış bir bilim değildir. İlgili konular insanlık tarihinin erken dönemlerinden beri filozofların, teologların üzerinde düşündüğü konular arasındadır. Örneğin, Batı’da Antik Yunan düşünürlerinin bazılarının İslam dünyasında Farabi, Gazali, İbn Hâldun gibi düşünürlerin sosyolojinin ilgilendiği konular üzerinde kafa yordukları bilinmektedir. Ancak 19. yy. öncesi dönemde düşünürlerin, sosyal davranış ve olaylar hakkındaki düşüncelerinin çoğunun spekülatif olmakla birlikte genellikle sosyal olay ve olguları tek bir nedenle, tek bir anahtar kavramla açıklama eğilimli ve normatif olma riskine oldukça açık olduğu gözlenmektedir.

Sosyolojinin sistematik yollarla bilgi üreten bilimsel bir disiplin hâline gelmesinin Avrupa toplumlarında yaşanan düşünsel ve sosyo-kültürel değişme ve gelişmelerin etkisiyle 19. yy. Avrupa’sında gerçekleştiği bilinmektedir. Sosyolojinin ilgi alanına giren konulara ilişkin değerlendirmelerin geçmişi çok daha eski olmakla birlikte sosyolojinin bağımsız bir bilimsel disiplin hâline gelmesi 19. yy. da gerçekleşmiştir. Sosyolojinin isim babası Comte’tur. H. Spencer, E. Durkheim, K. Marx ve M. Weber gibi öncü sosyologların çalışmalarıyla bugün sosyoloji, sosyal bilimlerin içerisinde kendine has bir alanı ve inceleme metodu olan önemli bir bilim dalıdır. Sosyoloji Türkiye’de ilk okutulduğu yıllarda “içtimaiyat” terimiyle karşılanmıştır.

Sonuçta sosyoloji sosyal olanı olduğu gibi inceleme; davranış, olay ve olguları çok sebepli anlama veya açıklama gayretindedir. Sosyoloji normatif yani kural koyucu, iyi-kötü, güzel-çirkin, doğru-yanlış gibi değerlendirmelerde bulunan, olay ya da olguların nasıl olması gerektiğini tespitiye yönelen değil; olay ya da olguların neden ve nasıl olduğunu anlamaya veya açıklamaya çalışan bir bilimdir.

Sosyolojinin Alt Dalları

İnsanı ve toplumu inceleyen bir bilim olmakla sosyoloji, diğer beşeri ve sosyal bilimlerle hatta matematik ve istatistik gibi sayısal bilimlerle yakın bir ilişki içerisinde. Bugün gelinen noktada

toplumsal hayatta ortaya çıkan değişme ve çeşitlenmelerle birlikte sosyolojinin her birisi kendisine ait özel alanı olan birçok alt dala bölündüğü görülmektedir.

Aile sosyolojisi, iletişim sosyolojisi, etnik sosyoloji, eğitim sosyolojisi, köy sosyolojisi, kent sosyolojisi, din sosyolojisi, suç sosyolojisi, bilgi sosyolojisi, siyaset sosyolojisi, tarih sosyolojisi, çalışma sosyolojisi, sanayi sosyolojisi, sağlık sosyolojisi gibi her biri kendisine özel bir sosyoloji alanına çok sayıda alt sosyoloji dalı vardır.

Sosyolojinin Diğer Bilimlerle İlişkisi

Sosyoloji insan ve toplumun sosyal hayatı üzerine yoğunlaşmış bir bilim olmasının doğal sonucu olarak interdisipliner bir özelliğe sahiptir. Psikoloji, antropoloji, sosyal psikoloji, felsefe, tarih, siyaset bilimi, ekonomi gibi sosyal bilimlerin verilerinden geniş ölçüde yararlanmaktadır. Bunun yanında matematik ve istatistik gibi sayısal bilimlerden ve bu bilimlerde meydana gelen gelişmelerden, özellikle gözlemlenen ilişkilerin rakamlarla ifade edilmesi noktasında oldukça faydalanmaktadır.

SOSYOLOJİ İLE İLGİLİ BAZI TEMEL KAVRAMLAR

Her bilim gibi sosyolojinin de kendi alanına ilişkin özel kavramları, tanımlamaları vardır. Özellikle de bilinmesi gereken, bir bilim dalında kullanılan kavramların/terimlerin özel anlamlarda kullanıldığı hususudur. Toplum, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşik her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği ve iş bölümü yapan ortak bir kültürü paylaşan insanların oluşturduğu bütündür. Örneğin; “sosyal hareketlilik” kavramını gündelik dilde, insanların toplum içindeki her tür hareketleri için kullanılabilir. Oysa toplumbilimde özel bir durumu anlatır.

Sosyal olay: Toplum ve toplumsal yaşayışı ilgilendiren her türlü ilişkiye ve sosyal davranışa denir.

Değerler: Toplumsal bir varlık olarak insan hayatının anlamını ve günlük yaşamında amaçlarını, davranışlarını düzenleyen; neyin doğru, neyin yanlış olduğunu söyleyen; yol gösterici soyut ya da somut ilke, inanç veya varlıklar olarak tanımlanabilir. Sosyal norm, belli bir durumda bir davranışın uygun olup olmadığını belirleyen ölçü, kural ya da modele denir. Değerden farkı, değere göre daha zorlayıcı ve buyurgandır.

Sosyal yapı: Parçaları arasında karşılıklı ilişkiler ve bağlar bulunan sistem ya da bütüne denir. Bir toplumdaki akrabalık ilişkileri; dini, siyasi, ekonomik vb. kurumlar o toplumun yapısını oluşturur.

Kültür: İnsanın yaşamak için geliştirdiği maddi ve manevi ürünlerdir. Bir toplumun yaşam tarzıdır.

Toplumsallaşma: Bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü, normlarını, duygus, düşünüş ve davranış kalıplarını öğrenmesi ve içselleştirmesi sürecidir.

Toplumsal sapma: Toplumsal kuralların ihlal edilmesidir. Çoğunluğun benimsediği kurallara uyumsuzluktur. Toplum, sosyal davranış kalıplarını üyelerine toplumsallaşma yolu ile öğretip benimsettikten sonra toplumsal beklentileri, düzenliliği bozan ya da bozma istidadında olan üyelerini baskı altında tutar. Son zamanlarda sıkça kullanılan “mahalle baskısı” tabiri de bir çeşit sosyal kontroldür.

Statü: Kişinin toplumda işgal ettiği yeri veya konumudur.

Bugün sosyal tabaka denilince daha ziyade sosyal sınıf kriterleri akla gelmektedir. Sosyal hareketlilik iki şekilde meydana gelmektedir. Birincisi coğrafi-fiziki mekânda hareketlilik. Yatay hareketlilik (horizontal mobility) diye ifade edilen bu süreç, göçü ifade eder. Kişinin bulunduğu statüden bir üst statüye yükselmesi veya bir alt statüye düşmesi türündeki dikey hareketlilik (vertical mobility) için ise “şakuli” hareketlilik tabiri kullanılıyordu.

Grup: Kısaca karşılıklı ilişkide bulunan insanlar şeklinde tanımlanır.

Sosyolojide herhangi bir insan birliğinin sosyal grup olarak değerlendirilebilmesi için bu birliğin taşıması gereken bazı şartlar vardır: Grup hem üyelerince hem de dışarıdakiler tarafından tanınabilmelidir.

Grupların sosyal yapıları vardır.

Grupta her üyenin sosyal rolleri vardır. Grup üyeleri arasında iletişim ve temas vardır. Her grup,

üyelerinin davranışlarını düzenleyen normlara sahiptir. Üyeler ortak ilgi ve değerleri paylaşırlar. Grupların sosyal hedefleri vardır. Grubun görel de olsa bir sürekliliği olmalıdır.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Din ve Sosyoloji
ÜNİTE NO	2
YAZAR	Prof. Dr. MUSTAFA MACİT

DİN VE SOSYOLOJİ

Din sosyal olanı; insanı, sosyal davranışları, sosyal ilişkileri, sosyal süreçleri, sosyal kurumları, sosyal grupları, sosyal değişmeyi, toplumu etkileme ve sosyal olandan etkilenme potansiyeline sahip hem bireysel hem de toplumsal hayatın önemli bir boyutu olarak göze çarpan bir fenomendir.

Din ile sosyoloji ilişkisinin din ile sosyal olan etkileşimi gerçeği üzerine temellendiği söylenebilir. Sosyolojinin dinle ilişkisinin dini sosyal bir gerçeklik olarak ele alıp onun gözlenebilir sosyal görünümlerini, diğer toplumsal öğelerle etkileşimi içerisinde nesnel ve sistematik bir tarzda inceleme ve anlama perspektifi çerçevesinde kurulduğunu görmekteyiz.

SOSYOLOJİNİN KONUSU OLARAK DİN

Sosyolojiyi sosyal olan üzerine nesnel, sistematik bilimsel yöntemlerle bilgi üretme veya bilim yapma faaliyeti olarak tanımlayabiliriz. Sosyal olanın alt katlarını ise insan, sosyal davranış, sosyal ilişkiler, sosyal kurumlar, sosyal süreçler, sosyal gruplar, sosyal değişme ve toplum olarak tespit ettiğimizde sosyal bir gerçeklik olarak din; sosyal olanı etkileyen ve ondan etkilenen boyutları ile sosyolojik araştırmanın konusudur.

Din ve sosyal dünya arasında çeşitli boyutlarda kendini açığa vuran dinamik bir ilişki söz konusudur. Bir dinsel sistem zorunlu olarak sosyal çevresine bağımlılık gösterir. Aynı zamanda o çevreyi belirgin bir biçimde değiştirebilir. Bu ilişkinin analiz edilebilmesi, anlaşılması din ile sosyal dünyanın diğer görünümleri arasındaki bağımlılık üzerine objektif bir bakış açısıyla yoğunlaşmakla olur. Nitekim din sosyolojisi bu anlamda bir yoğunlaşmanın ifadesidir.

Sosyoloji, Sosyolog ve Dini İnanç

Sosyolojik düşünmek, dinin sosyal olanla bağlantı biçimlerini dikkate aldığı ölçüde teolojik açıklamaların aksine dini geleneklerin, dini hakikat iddialarının göreceliliklerini; bunların toplumsal veya sosyal bağlamlarla etkileşimlerini ortaya koymayı kısırtıcıdır. Örneğin; İslam dininin ortaya çıkışı ile ilgili teolojik açıklamalar ayrıntılarda farklılık gösterebilse de son tahlilde bu durumu Allah'ın iradesinin belirli bir zamanda ve mekânda toplumsal dünyaya müdahalesi olarak açıklayabilirler. Oysa herhangi bir dinin ya da dinî hareketin belirli bir zaman ve mekânda ortaya çıkışına dair sosyolojik perspektifler yine ayrıntılarda farklılık arz edebilir olmalarına rağmen söz konusu zamanın ve mekânın sosyal şartlarına ve bağlamlarına dikkat kesilirler.

Sosyoloğun dikkati dini inanç ve davranışın değeri, doğruluğu veya yanlışlığı değil; inanç ve davranışların kendileri ve onların "sosyal olan"la ilişki ve etkileşimi üzerinedir. Bu çerçevede herhangi bir sosyolog, dinin kaynağını inceleyebilir ancak o dinin gerçekliği, hakikat olup olmadığı gibi konularda bir sonuca varamaz hatta bu tür konularla ilgilenmez. Herhangi bir dinin kökeni, iddiaları ne olursa olsun nihayetinde sosyal bir gerçeklik kazanmış olduğu ölçüde ve bu yönüyle sosyolojinin ve sosyoloğun konusudur.

Tanımlama Problemi

Din ve sosyoloji ilişkisinin sosyolojiye, alanın zaten var olan problemleri dışında yeni bazı problemler sunduğu gözlenmektedir. Bu problemlerin en önde geleni tanımlama problemidir. Dinin ne olup olmadığını tanımlamanın sosyolojik açıdan ikincil önemde olduğu ileri sürülebilse de en azından yapılan ya da benimsenen tanımın, din ile “sosyal olan” veya din ile toplum ilişkilerini değerlendirmede bilinçaltı işlevi göreceği düşünülünce konunun önemi kendini açığa vurmaktadır.

GENEL SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLARDA DİN

Sosyolojik yaklaşımlar açısından dinin dikkate değer yönü; insan ve toplum hayatında görünür olan, toplumsal sistem içerisinde diğer sosyal alanlar ve kurumlarla etkileşim içerisinde tezahür eden tarafıdır. Sosyoloji; dinin toplum içindeki konumunu, işlevlerini ve sosyal hayattaki somut tezahürlerini, sosyal dünyanın din anlayışı üzerine etkilerini, ilgili sosyal anlamlandırma, değerlendirme ve tepkide bulunma biçimlerinin örüntüleşmiş boyutlarını ele alır.

Makro Sosyolojik Yaklaşımlar ve Din

Ayrıntılarda farklılık göstermelerine rağmen makro sosyolojik yaklaşımların ortak özelliği yapılar odaklı olmalarıdır. Buna göre temelde toplum; her biri diğerine göre bir yer işgal eden, toplumun varlığı adına çeşitli işlevler gören ve aralarında düzenli bir etkileşim ilişkisi bulunan unsurlardan veya alt sistemlerden oluşmuş bir yapıdır. Bu yapı içerisindeki her bir unsur ancak yapı içerisindeki yeri, anlamı ve işlevi ile sosyolojik açıdan incelenebilir.

Makro ya da yapı yönelimli yaklaşımlar “Dinin sosyal, toplumsal hayattaki yeri, diğer alanlarla ilişkisi, önemi veya rolü nedir?” vb. sorulara cevap arama odaklıdır. Aynı zamanda dinin yapılaşmış, kurumsallaşmış görünümüne yoğunlaşarak dini ve dinin “sosyal olan”la ilişkisini konu ederler.

Mikro Sosyolojik Yaklaşımlar ve Din

Mikro yönelimli sosyolojik yaklaşımda odak noktası toplumdan, yapılardan sosyal bir varlık olarak insana/aktöre doğru kayar. Bu yaklaşıma göre asıl olan yapı değil aktör ve onun sosyal etkileşim dünyasıdır. Aktör düşünen, seçim yapan, karar veren ve bu çerçevede hareket eden yapının kısıtlarını aşabilme yeteneğine sahip özgür, sosyal bir varlıktır. Bu özellikleri ile var olduğu bir sosyal etkileşim içerisinde yapıları üreten, sürdüren, değiştiren aktörlerdir. Bu nedenle yapıyı anlamak için aktöre ve onun davranışlarının arka planındaki sosyal motiflere bakmak gerekir ki sosyolojinin konusu da buradan gelir.

Bu yaklaşımlar çerçevesinde din, aktörün sosyal etkileşim ve anlamlandırmaları çerçevesinde sosyolojinin konusu olur. Onun ilgili, davranış ve eylemlerinin arkasında öznel anlamlar anlaşılmalı ve sosyolojinin diliyle açığa çıkarılmaya çalışılır. Makro sosyolojik yaklaşımların aksine mikro yaklaşımlar söz gelimi, herhangi bir bireyin kurumsallaşmış dini gelenekler karşısındaki bağımsızlığına, öznelliğine yönelir.

Klasik/Erken Dönem Sosyolojisi ve Din

Din klasik sosyologların çoğunluğunun ortak ilgi alanıdır. Onların birçoğu, dini de diğer bütün sosyal fenomenler gibi basit formlardan karmaşık formlara, ilkelden ileriye doğru bir sosyal evrim perspektifi içinde anlamaya çalışmıştır. Klasik sosyoloji teorilerinin ve sosyologlarının çoğunun ortak bir diğer özelliği de dinin modern toplumlarda bir düşüş yaşayacağı, dinin ilkel veya irrasyonel olduğu şeklindeki görüşleridir.

Çağdaş Sosyoloji ve Din

Gerek sosyal bağlamda din anlayışında (geleneksel kurumsal din anlayışlarının çözülmesi, dinsel bireycilik gibi eğilimlerin güç kazanması gibi) gerekse sosyolojinin epistemolojik ve metodolojik çerçevesinde meydana gelen değişme ve gelişmelere mukabil çağdaş dönem sosyolojisinde artık yapı üzerine vurgunun yerini dini nitelikli sosyal davranışların anlam ve motifleri üzerine vurgu almaya başlamıştır, denebilir. Bu dönemde dini inançların hem pozitif hem negatif bileşenlerini dikkate alan yorumcu perspektif oldukça popüler hâle gelmiştir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Dine Sosyolojik Yaklaşımlar (Sosyolojik Din Tecrübeleri)
ÜNİTE NO	3
YAZAR	Prof. Dr. NİYZAİ USTA

ETİMOLOJİK VE SEMANTİK AÇIDAN DİN

Din sosyolojisi konusunda sergilenen yaklaşımların temelinde, ister dolaylı ister doğrudan olsun, önceden kabul edilen bir din tarifinin veya belli bir dini yaklaşımın yatmakta olduğu söylenebilir. Bu nedenle din tanımlamaları konusunda söylenip yazılanlara şöyle genel bir bakış, din toplum ilişkileri konusunda temel oluşturma niteliğine sahip olacaktır.

Etimolojik (Kökenbilimsel) ve Semantik (Anlambilimsel) Açından Din: Öz Arapça “de-ye-ne” ve “dâne” kökünden gelen dinin, “usul âdet, tutulan yol, huy” anlamlarına geldiği ifade edilir.

DİNİN ÖZSEL VE İŞLEVSEL TANIMLARI

Bunların ilki, dinin özü itibarıyla ne olduğu sorusuna cevap aramaya çalışır. İkinci tanımlama arayışı ise dinin gerçekte ne olup olmadığına değil, onun ne işe yaradığında ve ne tür bir toplumsal işlev gördüğünde yoğunlaşmaya çalışır.

Tanımlamaya ilişkin tüm bu farklılıkların en temel nedeni olarak dinin hayatla iç içe oluşu, dolayısıyla hayatın doğal/durdurulamaz bir akışı olan değişimlerle olumlu ve/veya olumsuz anlamda etkileşime girmesi ileri sürülebilir.

Sosyolojik bakımdan din tanımları genelde iki kategoride ele alınmaktadır: Özsel (dinin özüne vurgu yapan) ve işlevsel (dinin sergilediği toplumsal faydaya vurgu yapan) tanımlar. Bu türden tanımların öğretici bir işlevi olarak dinin salt insani bir kurum olmadığına, her şeyden önce Tanrı denebilecek bir kutsal baş fenomene sahip olduğunun, Tanrının salt sosyo-kültürel koşullara indirgenemeyeceğinin, apayrı ve en gerçek varlık alanının ona ait olduğunun ifade edilmesini verebiliriz.

Özsel din tanımlarının ortak denebilecek özelliklerine baktığımızda dinin insan dışılığına, kutsallığına, aşkınlığına, bambaşkalığına ön plana çıkarıldığını görmekteyiz. Özsel tanımlarda inanç, kutsal, bambaşka, aşkın, insanüstü, kutsal kozmos ve ruh gibi kavramların merkez kavram olduğunu görüyoruz. İşlevsel din tanımlarında ise dinin, daha çok toplumsal hayatta ne gibi bir işleve sahip olduğu ön plana çıkarılmaya çalışılır. Burada dinin, bir insan ürünü olsa da olmasa da, önemli olan hususiyeti sağladığı toplumsal yarar merkeze alınarak tanım geliştirilmeye çalışılmaktadır.

DİN TANIMINDA BULUNMASI GEREKEN TEMEL BİLEŞENLER

Bir din tanımından, tüm dinleri kuşatmasını beklemek hatadır. Sosyolojik açıdan önemli olan husus, sosyal bir davranışın amili olan dini duygu ve düşünceleri tespit etmektir.

Din tanımlarındaki çeşitlilik bakış açılarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Kimi düşünürler dinin özüne, kimileri de işlevine önem verdiği için tanımlamaları da buna göre değişiklik göstermektedir. Bilindiği üzere din sosyolojisinin konusu en genel ifadesiyle din ve toplumun karşılıklı etkileşimidir. Bu etkileşim üzerine yapılacak sosyolojik değerlendirmelerin öncelikli ilgisi dini tanımlama üzerine yoğunlaşacaktır. Zira tanımlama yapmadan ya da herhangi bir din tanımını referans olarak almadan yapılacak sosyolojik değerlendirmeler birçok içeriksel ve yöntemsel problemi de beraberinde getirecektir. Nitekim bir din sosyoloğunun dine yaklaşım biçimi onun din tanımından anladığı şeye bağlıdır.

Bir din tanımının tam anlamıyla olması mümkün değildir. Ancak bu niteliğe kısmen yakın tanımlardan söz edilebilir. Kısaca, kapsayıcı bir tanımın aşağıdaki beş temel elemana olabildiğince eşit derecede vurgu yapması gerekmektedir. Din tanımları söz konusu elemanlara vurguları açısından da sınıflandırılabilir:

Ferdi Tecrübe Bileşenine Vurgu Yapan Tanımlar

Genel geçer bir din tanımı imkansız gözükse de, İslam bilginlerinin din tanımlaması, temel elemanları ihtiva etmesi açısından kuşatıcı bir tanım olarak alınabilir.

Rudolf Otto'nun "Kutsalın tecrübesi" şeklindeki tanımı; dinin bireysel bir tecrübe olarak başlaması, bu yönünün esas olması açısından en yaygın tanım olarak kabul edilmektedir. Ancak din her ne kadar birey merkezli olsa da, dinden kaynaklanan birçok sosyal davranışımızın bulunması açısından dinin bu (sosyal) yönü onun bilimsel açıdan ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Dinin özsel yönü ile onun sosyolojik incelemelere konu edilmesini sağlayan işlevsel yönü arasında tamamlamacı bir ilişki vardır. Hz. Peygamber'in Hira'da inziva hâlinde iken vahye muhatap olması dinin öncelikle bireysel bir tecrübe olarak başladığını göstermektedir. Ama hemen peşinden, "Ey elbisesine bürünüp uyumaya çalışan elçim! Kalk ve şu müşrik topluma karşı tebliğ görevine başla!" (Müddessir(74)/1-2) emrinin gelmesi ise dinin toplumsal yönüne işaret etmektedir.

Diğer yandan din tarifine ilişkin kısa bir etimolojik ve semantik tahlil faydalı olacaktır. Bir din tanımının tam anlamıyla olması mümkün değildir. Ancak bu niteliğe kısmen yakın tanımlardan söz edilebilir. Kısaca, kapsayıcı bir tanımın ferdi, zihni, hissi, ibadet ve içtimai olmak beş temel elemana olabildiğince eşit derecede vurgu yapması gerekmektedir. Bu türden tanımlarda, varlığının bir gereği olarak, insanın kutsal olanı yaşayabilme kabiliyeti dile getirilir. Bu tanımlar, dinin fertlere mahsus bir tecrübeye dayandığını ifade eden tanımlardır.

Zihnî Bileşenlere Vurgu Yapan Tanımlar

İnsanın ihtiyacı bulunan maddi ve manevi değerleri elinde tutarak kontrol eden kudrete inancını ifade eden tanımlardır. Bu tanımlarda Tanrı kavramına vurgu vardır.

Hissi Bileşenlere Vurgu Yapan Tanımlar

Sadece güven, korku, bağlılık değil; hakikat, huzur, ölümden sonraki hayata özlem ve iştihaya da içinde bulunduran vurgulara sahip tanımlardır.

İbadet Bileşenine Vurgu Yapan Tanımlar

Dua, kurban, ayin, tören, ahlaki emirler, inanç esasları gibi inananların hayatında standart hareketleri ifade eden tanımlardır. Bu tanıma da örnek olarak Michel Mayer'ın "Din, Allah'a, insanlara ve kendimize karşı yapmamız gereken öğütler ve inançların tamamıdır." biçimindeki tanımı verilebilir.

İçtimai Bileşenlere Vurgu Yapan Tanımlar

Dinlerin bir cemaate dayanmasını, dinin verdiği değerleri elde etmek üzere insanların işbirliği yaptıkları kurumların varlığını vurgulayan tanımlardır. Bu tarif biçimine örnek olarak Edward S. Ames'in "Din, en yüksek içtimai değerlerin şuurudur." şeklindeki tanımı ile E. Durkheim'in "Din, dinsel bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemidir." biçimindeki tarifi zikredilebilir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Dini Tecrübenin İfade Şekilleri
ÜNİTE NO	4
YAZAR	Prof. Dr. NİYAZİ AKYÜZ

İnsan, tarih sahnesinde çıktığı andan beri varlığına bir anlam verme arayışı içinde olmuştur. Bu anlam arayışı, onun toplum içindeki faaliyetlerinde en yoğun şekilde ortaya çıkmaktadır. Toplumların yapısı ve mahalli şartları dolayısıyla onda dinî inançların şiddeti, dinî ibadetlere rağbet etmeleri, dinî duyguların yoğunluğu, azlığı veya çokluğu insanların hayatının çeşitli faaliyet alanlarına etkileri bakımından derece farklılıkları bulunmasına rağmen bu kültür formları içinde dinin ayrıcalıklı konumu hiç değişmemiş; bu sebeple insanlığın temel sorusu, hep dinle ilgili olmuştur. Dinler, fonksiyonunu üç planda görmektedir; kişisel, kültürel, toplumsal.

Sosyologlar, dinî tecrübenin bireysel veya toplumsal hayatta ya da tarihsel ve sosyo-kültürel ortamı içinde bulunduğu ifade şekillerini çeşitli açılardan kategorize etmişler ve din tariflerinde temel aldıkları kriterlere göre birbirinden farklı tipolojiler ortaya koymuşlardır. Bunlardan bizim için en önemlileri P. De la Bullaye, C. Glock, J. M. Yinger, J. Wach, G. Mensching ve G. Le Bras'ın sınıflandırmasıdır.

Otto tarafından "kutsalın tecrübesi" şeklinde tanımlanan dinî tecrübenin çeşitli şekiller hâlinde objektifleştiği bilinen bir husustur. Bu sebeple Din Sosyolojisi, bir dinî tecrübede yer alan temel öğeleri de araştırmaktadır. Ancak yapılan araştırmalar göstermiştir ki dinî tecrübenin yapısal öğeleri, diyalektik olarak kendi zıtlarını da içinde barındırmaktadır. Bundan dolayı sosyo-kültürel ortamda hayat bulan bir dinî tecrübede temel olarak yer alan kutsal, inanç, ibadet, rahip, ayin gibi öğeler zıtları olan inançsızlık, ibadetsizlik, cemaatsizlik gibi öğeleri de barındırmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki temel dinî tecrübe, dinamik ve diyalektik bir özelliğe sahiptir. Dinin toplum hayatında ferden farklı faaliyetlerinde ona rehber olması, bizi farklı açılardan incelenmesi gerektiği sonucuna götürmektedir.

DİNİ TECRÜBENİN BOYUTLARI

Batı'daki empirik Din Sosyolojisi çalışmaları, bilhassa kilise sosyolojisi olarak değerlendirilmiş ve yıllarca dinî tecrübe tek boyutlu göstergelerle ele alınmıştır. Bu çalışmalarda da genelde kiliseye bağlılık ve kiliseye devam ya da dinî ayinlere katılma sıklığı gibi istatistik göstergeler kullanılmıştır. Bu bakış açısı çeşitli eleştirilere yol açmıştır.

İlk defa J. Fichter dindarlığın çeşitli boyutlarının araştırmayı dener. 1960'lı yıllara doğru, bazı din sosyologları tek yönlü din tanımlarının yetersizliğini ifade ederler ve bir insanın dinden etkilenme ya da sosyal hayatında dinin çeşitli unsurlarına ihtiyaç duymasından dolayı din hayatının birden fazla boyutlardan oluşabileceğini ifade ederler.

Dinî tecrübe üç şekilde objektifleşir. Teorik olarak din, düşünce ve doktrini ihtiva eden bir semboller sistemi şeklinde ortaya çıkar. İlk ilham ve sezgiden kaynağını alan bu ilk tecrübe, belirli ve tutarlı nazari tasdiklerde ifade edilir. Her dinî tecrübe belirli bazı tasavvurları ihtiva eder. İlkel olsun, evrensel olsun bütün dinlerde inançlar o dinî vazgeçilmez öğeleri hâlinindedir. Zaten her dinde temel dinî tecrübe, sezgi, vahy hep bir teorik anlatıma, inançlara, tasavvurlara ya da düşüncelere dayanır. Özellikle evrensel dinlerde bir din teorisine de dönüşen bu tasavvurların bireyleri birleştiren bir etkiye sahip olabildiği gibi bireyler arasında bir köprü vazifesi görerek sadece mensuplarının vâkıf olduğu bir sırta, bir gizli bilgiye dönüşebilmesi de mümkündür. Bu hâl bireyleri öylesine kuşatır ki dinî bağlılık, artık bu formülün tekrarlanması ile açıklanır.

Dinî tecrübenin teorik anlatımını daha iyi anlayabilmek için dinin, özellikle de imanın gelişme sürecini

incelemek gerekir. Bu gelişme şekil ve muhteva bakımından ele alınabilir.

İlkel dinlerde bu teorik anlatım, “mit”ler hâlinde ifade edilir. Ancak bu mitleri, tamamen hayal unsuru şeyler olarak görmemek ve bunların belli bir ölçüde gerçeği yansıttıklarına önemle işaret etmek gerekir. İlkeller arasında mitlere oldukça fazla rastlanır. Fakat ileri toplumlar ve kültürlerin de mitolojik öğelere yer verdikleri bilinmektedir. Mitoloji bilginleri, semavi dinlerde bile mitolojik öğelerin önemli bir yer tuttuğunu bildiriyorlar. Öyle anlaşılıyor ki dinî hayat; özellikle halk dindarlığı düzeyinde hem mistik, hem de mitolojik unsurlara geniş ölçüde yer vermektedir.

Dinî tecrübenin teorik anlatımı üç konu bakımından ele alınabilir:

- Tanrı (Teoloji): Tanrı, tanrıların doğuşu, soy kütüğü ve başlangıcı ;“Theogoni” tanrıların nitelikleri, dünya ile ilişkileri ve bunların ispatı; “theodise” Teoloji içinde anlatılmıştır.
- Dünya (Kozmoloji): Kozmoloji, dünyanın başlangıcı, gelişmesi, çeşitli safhaları ve sonu ile ilgilidir.
- İnsan (Antropoloji): Teolojik anlamdaki Antropoloji ise kurtuluş teorisi (Soteriologie) ve öte dünya bilgisini (Eschatologie) içine alarak insanlığın başlangıcı, tabiatı ve alinyazısını inceler. Dünyada ilkel anlamdaki bazı mitolojik kavramları, son derece gelişmiş felsefe ve teoloji sistemleriyle karşılaştırmak çok ilgi çekicidir. Bu sistemlerin pek çoğu tanrı ve dünya etrafında örülmüştür.

Wach; dinî tecrübenin teorik ifadesi olan inanç, yani doktrinin medeniyet tarihi boyunca üç safhada incelenebileceğini belirtir:

- Birinci safhada ilkel toplumların mitolojik hikâye ve rivayetleri yer alır. Wach'a göre, Afrika ve Polinezya efsaneleri bu safhayı temsil eder.
- İkinci safhada kabilelerin efsane nakilleri değişmekte, böylece tarihi gelişme boyunca sistemleşmeye doğru bir eğilim gözlenmektedir. Yine bu safhada söz konusu efsaneler, merkezi bir şahıs etrafında organize edilir ve bu esnada bazı özellikler kuvvetle öne çıkarken diğerleri unutulabilir, şecere tabloları ortaya çıkar.

- Üçüncü safhayı karakterize eden normatifleşmeyle birlikte dinin ilkeleri sistemleştirilmeye başlanmaktadır. Derleme, yazma ve tedvin çalışmaları tamamlandıktan sonra yazılı rivayetler, kutsal metinler hâlinde sözlü rivayetlerin yerini alır.

Bütün dinlerde dinin teorik bildirisinde açıklanan inanç konuları, uygulanarak gerçekleşmektedir. Bu anlamda dinî tecrübeden kaynağını alan her hareket, onun pratik ifadesi olarak değerlendirilir. İşte dinî tecrübenin teorik ifadesiyle pratik ifadesi, onun üçüncü yani sosyolojik ifadesiyle tamamlanır. Yaşayan her din, mensupları arasında toplumsal münasebetler yaratmak ve gözetmek zorundadır. Onun üçüncü ifadesi yönünden dinî ayinler topluluğun basit bir anlatımı değil, aynı zamanda onu hayatta tutmak için bir vasıta.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Din Sosyolojisi Araştırma Yöntem ve Teknikleri
ÜNİTE NO	5
YAZAR	Prof. Dr. ÖZCAN GÜNGÖR

Araştırma; kişinin yaşadığı toplumu ve çevreyi tanımak, karşılaştığı sorunlara çözüm yolları bulmak, yeni keşif ve icatlarda bulunmak için giriştiği sistematik çabadır. Bu çaba; bilginin bulunması, geliştirilmesi ve gerçeğe uygun olup olmadığının kontrol edilmesi için harcanır.

BİLİM NEDİR?

Bilim; deneysel araştırmaya ilişkin dizgesel yöntemlerin, veri çözümlenmelerinin, kuramsal düşünmenin ve savların mantıksal değerlendirmesinin belirli bir konu hakkında bir bilgi bütünü geliştirmek için kullanılmasıdır.

BİLİMSEL ARAŞTIRMALARIN AŞAMALARI

Özellikle genç araştırmacılar veya bilimsel çalışma yapacak kimi öğrenciler araştırma taslağı çıkarmakta zorlanmaktadır. Bu durumda da çalışmaya cesaretle başlama ve gerekli kaynakları yerli yerinde kullanma sorunu baş göstermektedir. Bu yüzden bir araştırma için hangi aşamalardan geçerek hazırlık yapıldığı ve buna bağlı olarak da değişik sosyal bilimler enstitülerinin farklı kalıpları olmakla birlikte temelde bir araştırmanın değişmezleri diyebileceğimiz ana bölümlerini örnek olması açısından bu kısımda ele alacağız. Ancak özellikle çalışmanın kurgusunun sağlamlığı bu aşamanın doğru uygulanmasıyla doğrudan ilişkilidir.

SOSYOLOJİ VE DİN SOSYOLOJİSİNDE ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

Sosyolojik kuram oluşturma ve araştırmaların amacı, her zaman sıradan insanların genellikle böylesi soruları ele aldığı kestirme yoldan uzaklaşmaktır. İyi bir sosyolojik çalışma, soruları elden geldiği kadar kesin hâle getirmeye çalışır; sonuçlara varmadan önce olgusal kanıtlar toplamaya çalışır.

Genel Teknikler

Tümevarım (endüksiyon) ilkesi

Gözlem yoluyla yapılan, tek tek olayların incelenmesi ile genel sonuçlara varmak için akıl yürütme veya zirve ilim adamlarına dayanma yoludur.

Tümdengelim (dedüksiyon)

Bu ilke bir anlamda tümevarım ilkesinin tam tersidir. Tümdengelim, genel bir ilkedan hareketle özel olayları açıklama yoludur. Tümdengelim, çeşitli bilimlerde, sebeplerden sonuçlara, kanunlardan olaylara, prensiblerden sonuçlara geçiş suretiyle yapılır.

Analoji

“Görülen ve bilinen benzerliklerden, görülmeyen, bilinmeyen benzerliklere geçiş sureti ile yapılan bir çıkarımdır.”

Sebeup-Sonuç İlişkisi Kurma Metodu

Buna jenetik metot da denir. Olayları sebeup-sonuç bağı içerisinde tespit edip değerlendirebilmek için jenetik metot kullanılır.

Karşılaştıırma

Sosyal olayların ve olguların fiziki olaylar gibi laboratuvar ortamında incelenememesi sonucu geliştirilen metotlardan birisidir (Erkal-Baloęlu, 1997).

Din sosyolojisi çalışmaları vasıflandırdığı olguları karşılaştıırıp açıklamalara gittiği, olaylar arasında sebeup-sonuç ilişkisi kurabildiği ölçüde amacına erişmiş sayılır.

Nicel Araştırma Teknikleri

Nicel araştırma; deneme, gözlem ve deneylere dayanılarak yapılan görgül (ampirik) araştırma yaklaşımına ya da gözlem ve ölçmelerin tekrarlanabildiği niceliksel veya sayısal (quantitative) araştırma yaklaşımına denmektedir.

Anket (soru kağıdı)

Herhangi bir konuda birden çok insanın görüşlerini ve eğilimlerini öğrenmek amacıyla kullanılan bir veri toplama tekniğidir.

Gözlem

Bir araştırmaya başlamadan önce, araştırmacının neyi araştıracacağı gözlemle başlar. Gözlem dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılır.

Görüşme (mülakat)

Görüşme, araştırılan konuyla ilgili bireylerle yapılan karşılıklı konuşma ile gerçekleştirilir. "Görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir"(Erkal vd. , 1997: 129).

Sosyometri

Sosyometri, küçük gruplarda bireyler arasındaki yaklaşma (çekim) ve uzaklaşma (itim) modellerini açıklamayı sağlayan bir araştırma tekniğidir.

Deney teknięi

Deney, bir hipotezin sınanması veya gerçekleşmesi amacı ile başvuru olan uygulamalı gözlemler olup laboratuvar ortamında uygulamalı şartlarda yapılır. Deneysel araştırmalarda bağımlı ve bağımsız değişkenler bulunmaktadır.

Nitel Araştırma Yöntemleri

Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların tabi ortamda, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik araştırma yöntemidir.

Derinlemesine görüşme
(Yapılandırılmamış görüşme veya etnografik görüşme)

Araştırma problemine ilişkin yüzeysel bilgilerden çok kişilerin görüş, düşünce ve deneyimleriyle ilgili bilgi toplanmak istendiğinde kullanılan bir görüşme tekniğidir.

Odak grup görüşmesi

Belirli kriterlere göre seçilerek önceden belirlenmiş bir konuyu tartışmak üzere bir araya gelmiş 6-12 kişilik bir grup insanla, nitel araştırma yöntemleriyle yapılan görüşmeye odak grup görüşmesi denir.

Yapılandırılmamış gözlem (denetimsiz)

Nicel araştırmalarda yapılandırılmış gözlem, nitel araştırmalarda ise yapılandırılmamış veya yarı yapılandırılmış gözlem teknikleri kullanılır. Yapılandırılmamış gözlem, gözlem çizelgesi gibi standart bir veri toplama aracının kullanılmadığı gözlemdir.

Yaşam öyküsü

Deneyle tersine, yaşam öyküleri tümüyle sosyolojiyle ve diğer sosyal bilimlerle ilgilidir; doğa bilimlerinde yeri yoktur. Yaşam öyküleri belirli bireyler hakkında genellikle bireylerin anımsadıkları biçimiyle toplanan biyografik malzemelerden oluşur.

Doküman incelemesi (tarihsel çözümleme)

Sosyolojik araştırmalarda tarihsel bir bakış sık sık gerekli olur çünkü belirli bir sorun hakkında topladığımız malzemeden anlam çıkarmak için sık sık zamana ilişkin bir bakış açısına gerek duyulur.

Teori kurma (gömülü teori)

Bu yöntem, sosyal araştırmaları önceden belirlenmiş teoriler üzerinde temellendirme baskısına karşı bir tepki olarak geliştirilmiş yöntemdir.

Monografi (örnek olay)

Monografik araştırma, sınırları belirlenmiş tek bir konu üstünde derinlemesine yapılan bir incelemedir. Monografide olaylar bir bütün hâlinde, toplu olarak ele alınmaz. Monografinin esası tek bir toplumsal konunun seçilmesine, bu olayın derinlemesine incelenmesine ve bu olaydan hareket ederek bütüne varılmasına dayanır.

Yöntemsel çoğulculuk

Sosyolojik çalışmalarda nicel metodolojinin somut ve izlenebilir olma ve betimleyebilme niteliğinden yararlanılmasının yanı sıra, etnometodolojide olduğu gibi nitel sosyolojinin sosyal olanı yine sosyal olandan yola çıkılarak anlama yaklaşımının da önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak gerekir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Din Sosyolojisinin Tarihçesi Batı İslam Dünyası ve Türkiye
ÜNİTE NO	6
YAZAR	Prof. Dr. NİYAZI AKYÜZ

Toplumsal düşünce tarihine baktığımızda din ve toplum olayları hakkında düşünme ve araştırma geleneğinin çok eski tarihlere uzandığı görülmektedir. Esasen 19. asrın ortalarında Comte, ilgilendiği konuların ismini "Sosyoloji" olarak belirlemesinden çok önce, çok sayıda düşünür din ve toplum arasındaki ilişkilere dikkat çekmişti. Lakin 18. yüzyıldan itibaren din kurumu hakkında yapılan araştırmalar psikoloji alanında olduğu gibi etnoloji, arkeoloji ve antropoloji alanında da özellikle dinin menşei problemi üzerinde yoğunlaşmıştı. Rönesans süreci, reform çabaları ve coğrafi keşiflerle birlikte ele alındığında medeniyetler ve kültürler arası ilişkilerin arttığı, özellikle kültürün din alanında farklı inanç ve geleneklere sahip topluluklara ait birçok malzemenin toplanmasına imkân sağlamıştı.

Batı'da yapılan ilk din sosyolojisi araştırmalarında din; sistematik bir metodoloji dahilinde değil, belirli bir gelişim çizgisine dayalı evrimci ve pozitivist açıklamalarla ele alınmıştır. Bu araştırmalar antropolojik niteliktedir.

•19. yüzyılda dine pozitivist ve evrimci bakış açısıyla yaklaşan Batılı bilim adamları dinin menşei araştırmakta; bazıları dinin ata ruhlarına tapınmayla, bazıları tabiat olaylarının kişileştirilerek tabiat güçlerine tapınmayla, bazıları da totemle başladığını iddia etmektedir.

18. yüzyılın aşırı akılcı eğilimine tepki olarak ortaya çıkan pozitivist felsefenin önde gelen temsilcisi olan A. Comte sosyolojiye isim ve yön vermiş, ona pozitivist felsefenin damgasını vurmuş ve sosyolojiyi "sosyal statik" ve "sosyal dinamik" olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sosyal statik, "concensus" (toplumsal uzlaşma) adını verdiği kavramı incelemektedir. Sosyal dinamik ise bütün toplumların geçmek zorunda olduğu evrelerin anlatımından ibarettir. Bu aşamaların Comte düşüncesindeki adı "Üç Hal Yasası"dır.

Batı'da din biliminin kurucuları arasında anılan M. Müller dinlerin menşei hakkındaki görüşlerini, Hinduların kutsal kitapları olan Veda'ları inceleyerek temellendirmiş, dinlerin menşei konusunda "Natürizm" teorisini savunmuştur. Natürizm teorisi, tabiat güçlerine tapınma yani fizik çevrede karşılaşılan güçlerin ilahlaştırılması anlamına gelir.

Evrimci din teorisini savunanlardan birisi de E. Tylor'dır. Tylor dinlerin menşei animizme (ata ruhlarına ya da ilahlaştırılmış ata ruhlarına tapmaya)bağlamaktadır. Onun dinin kökenine ilişkin temellendirmesi sosyolojik değil, psikolojiktir. O dinî inançların kaynağını ilkel insanın bilgi sisteminde aramaktadır. Aslında din, atalardan tevarüs eden kùltürlere ve tapınma eylemlerine dayanır. Yani dinler kaynağını, rüya ve ölümün psişik ve biyolojik işleyişinin ilkeller tarafından yeterince bilinmemesinden alır.

Büyü ile din arasında ilişki kuran Frazer'dir. Onun din teorisinin Tylor'ın animizminden farkı, her gelişmiş dinden önce bir büyü aşamasının varlığı ve bunun dinin gelişimiyle zamanla üstü örtülmüş olmasıdır. Büyü, henüz etrafında olup bitenlerin kanunlarına akıl erdiremeyen ilkel insanın çevresiyle en eski bağlantı kurma şeklidir.

Durkheim, dinin toteme tapmayla başladığını ancak kaynağını toplumun kamu vicdanından aldığını iddia etmektedir. Buna göre "kutsal" kavramı insanların birlikte yaşamalarının, yani sosyal hayatın bir sonucudur. O halde Durkheim'e göre insanlar dini inançlarla, aslında kendilerinin oluşturduğu topluma tapınmış olmaktadır.

•Dinin insanın başa çıkamadığı veya çözümünü ve açıklamasını bulamadığı olaylar karşısında kendini

avutmak için bulduğu hayali bir sistem olarak görülmesinden sonra günümüzde sosyal bilimlerdeki ilerlemeler, Weber'in de katkısıyla dinin endişe azaltıcı ve kişiliği billurlaştırıcı sembolik bir süreç olarak kavranmasına imkân vermiştir.

•Weber; din sosyolojisinde öncelikle kapitalizmin yükselişini, son derece derinden etkileyen asketik protestanlık teziyle bilinir. Weber, Protestan ahlakının kapitalizmin doğuşuna etki eden faktörlerden birisi olduğu sonucuna varır. Max Weber tarihi ve sistematik din sosyolojisi biliminin kurucusu kabul edilir. Weber ile birlikte din sosyolojisi, dinî nitelikli sosyal davranışların ve gruplaşmaların incelenmesini amaçlayan bir disiplin haline gelmiştir. Dinin diğer sosyal kurumlarla ve özellikle ekonomi ile ilişkileri hakkında yaptığı incelemelerde yöntem konusuna özel bir önem atfeden Weber, tarihi yaklaşımın yanında fonksiyonel yaklaşım modelini de kullanmış ve böylece sistematik, karşılaştırmalı ve tipolojik araştırmalar yapmıştır.

19. yüzyılın başlarında din bilimleri, din sosyolojisi, dinler tarihi ve kültür bilimlerinde görüşleri kalıcı etkiler bırakan Alman bilim adamlarından birisi de "Anlayıcı Sosyoloji" geleneğine bağlı olan Joachim Wach'dır. O da, Weber'den büyük ölçüde etkilenmiştir. Ancak Wach, incelemelerini Troeltsch gibi sadece Hristiyanlıkla sınırlandırmayarak bütün dinleri araştırma kapsamına almıştır. O tarihi, tipolojik, karşılaştırmalı ve fenomenolojik yöntemleri bir arada kullanmış; sistematik ve genel din sosyolojisine katkıda bulunmuştur. Wach; tarihi, fenomenolojik, karşılaştırmalı ve tipolojik yöntemleri kullanarak genel ve sistematik bir din sosyolojisine katkıda bulunmuştur. Wach dinî tecrübenin ifade biçimlerini "teorik" (inanç), "pratik" (ibadet) ve "sosyolojik" (dini topluluk) olarak üçlü bir tipolojiyle açıklamıştır.

Alman din sosyoloğu Gustav Mensching, anlayıcı din sosyolojisi geleneğindedir. Mensching, sosyokültürel şartların din üzerinde net bir etkisi olmadığını iddia eder. Mensching, din-toplum ilişkisine iki açıdan bakar:

- Din alanındaki sosyal fenomenlerin incelenmesi
- Dine dayalı sosyal münasebetlerin incelenmesi

Ayrıca Mensching, belirli bir dini ele alan özel din sosyolojisi yerine çeşitli dinler içerisindeki sosyal ilişkilerin temel karakteristiklerini inceleyen genel bir "Din Sosyolojisi"ni savunur.

•İslam dünyasında da sosyolojik değerlendirmelere, din ve toplum ilişkilerine yönelik fikirlere rastlanmaktadır. Özellikle X. ve XI. yüzyıllarda İslam topluluklarında ortaya çıkan değişme ve gelişmeler, İslam dünyasında yeni şartlar ve yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. İslam dünyasında sosyoloji ve din sosyolojisi ile ilgili bilgiyi daha ziyade Farabi, Gazali ve İbni Haldun'un eserlerinde buluruz. Farabi, toplumu bir organizmaya benzetmekte ancak toplumun hür ve irade sahibi varlıklardan oluştuğunu belirterek toplumla organizmayı özdeşleştiren anlayıştan ayrılmaktadır. Farabi'ye göre insan toplumsal bir varlıktır ve insanın toplum halinde yaşaması, başkalarıyla yardımlaşması bir ihtiyaç eseridir. Aynı zamanda bu durum, onun yaratılışı gereğidir.

•Gazali; toplumsal olayları, biyolojik teorilerde olduğu gibi, canlıların organları ile karşılaştırmalar yaparak açıklar. Ona göre toplum bir canlıya benzer ve canlılarda bulunan çeşitli organlar, toplumun çeşitli mesleklerini karşılar. Ayrıca insan tek başına yaşayamaz ve daima başkalarına muhtaçtır.

•İbni Haldun'a göre tarih, insanı ve onun toplumsal hayatını anlatan büyük ve geniş bir bilgi disiplini. Bu bilimin konusu, "insan medeniyeti" ve "toplumsal hayat"tır. İbni Haldun'un tarih anlayışı onu, "ümran" düşüncesine götürmektedir. Bu düşünce, günümüz sosyoloji literatüründe "kültür ve medeniyet" terimleriyle ifade edilmektedir. İbni Haldun, Aristo'dan beri bilinen "insanın sosyal bir varlık olduğu, yalnız başına yaşayamayacağı" fikrini ifade ederek toplum hâlinde yaşamanın zorunluluğundan söz etmektedir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Din ve Fenomenoloji
ÜNİTE NO	7
YAZAR	Prof. Dr. ADİL ÇİFTÇİ

Fenomenoloji'nin en kısa ve en genel tarifi şöyle yapılabilir: Fenomenoloji keşfu'l-mahcûb'dur. Yani örtülü olanın, gizli olanın keşfedilmesi, açığa çıkarılması, ortaya dökülmesi demektir. Fenomenoloji, bilinci bütün fenomenlerin kaynaklandığı, şekil aldığı yer olarak (matrix) gören, fenomenleri niyetsel/yönelimsel edimlerin nesnesi telakki edip onları özler olarak inceleyen, kendine özgü yöntem talebinde bulunan, öngörü-öncesi deneyim (prepredictative experience) ile ilgilenen, kendini bilimin temeli takdim eden; bir gündelik hayat dünyası felsefesi, bir akıl savunması ve, nihayetinde bir felsefe eleştirisi olan ön kabülsüz (presuppositionless) felsefedir (Natanson 1973b, 19).

AŞKINSAL FENOMENOLOJİ

Fenomenolojik yaklaşımın kurucusu Edmund Husserl matematikçi ve fizikçidir. Kariyerinin başlarında, bilimin ve mantığın kırılğan dayanakları kabul ettiği unsurlarla ilgilenmiştir. Bunların kaynağını araştırmaya karar vermiş ve böylece ömürlük bir çalışmaya girişmiş, dayanaklar (temeller) sorunu ile meşgul olmuştur.

Husserl, bilimin nesnel temellerini arıyorken bilinç çözümlemesinde yeni bir yol açma gayretindedir. Mantığın bilimlerin ve nihayet bütün felsefenin kaynağını ve temellerini bulma çabasında o, kendi fenomenolojik çözümlemesini geliştirmeye başlar. Onun bu çözümlemesinde bilincin iç içe üç durumu olduğunu görür. İlki nesne oluşturucu bilinçtir: Dünya ve gerçeklik, öznenin bilinç edimleri ile yapı kazanır. İkincisi, nesne(l)leşim olarak bilinçtir: Bilinç her zaman bir nesne hakkındaki bilinçtir; bilinç(li) özne ve öznenin bilinç ediminin yöneldiği nesne arasında ayırım yapmayan bir bilinç deneyimi olamaz. Son olarak üçüncüsü, yönelimsel olarak bilinçtir: Bütün bilinçleri nesne oluşturucu ve nesnelleşim gören ve sonra da bu nesnelleşmeyi içkinel olarak anlayan bilinç anlayışı demektir.

Husserl takipçilerinin çoğunluğu, "yaşanılan dünya/yaşama dünyası" (the lived-in world of experience) ile meşgullüyle yetinmişlerdir. Onlar, aşkıncılığa giden yolda yürümek istemediler ve Husserl felsefesinin bu yönünü büyük ölçüde terk ettiler.

VAROLUŞSAL FENOMENOLOJİ

Alfred Schutz fenomenolojik sosyolojinin baş temsilcisi olarak görülür. Felsefi fenomenolojinin sosyolojideki önemini en fazla onun yazıları kanıtlamıştır. Husserl'in aşkıncal fenomenolojisini, "gündelik/toplumsal dünya (hayat) fenomenolojisi" hâline getirmiştir. Toplumsal bilimin esas işinin ve işlevinin "yorumlayıcılık", yani "toplumsal eylemin maksadını anlamak" olduğunu düşünür. "Anlam"ın fenomenolojik çözümlemesine girişir ve kökenlerini "bilinç akışında" arar. Tabiri Bergson'dan aldığı belli olup çalışmalarında ve yönteminde vazgeçilmezdir. Sık kullandığı "kendine dönüşlük" (refleksivite) kavramının zemininde yer alacaktır zira. Aynen Bergson gibi, bilinc'in, tek başlarına alındıklarında anlamsız görünen, içsel yaşanılan/yaşanmış deneyimlerin kesintisiz akışı olduğunu kabul eder. Şu hâlde anlam; refleksiviteye, bilincin veya birey bilincinin kendisine geri dönüp orada nelerin olup bitmekteliğine bakmasına bağlıdır. Öyleyse eylemlere anlam; geriye, bilinçlere dönerek verilir. Sadece şimdiden yaşanmışlar anlamlıdır, yaşamakta olanlar değil...

Schutz esasen, bizim başkalarının yaşanmış/içsel deneyimlerini anlama noktasına nasıl geldiğimize ışık tutma amacındaydı. Bunu yaparken de, "öteki şahsın hakiki (genuine) anlaşılması ile onun eylemlerinin veya düşüncelerinin şu veya bu tip soyut kavramlaştırılması arasında köklü ayırım koyar" (1967, xxv). Gerçek ve özgün anlama; "ötekinin/başkasının deneyimi"nin, onun bilinç akışını incelemeye benzer şekilde, niyetsel/yönelimsel kavranışı demektir. Schutz'a göre, başkalarının davranışlarını anlama süreci tiplendirme yöntemi diye adlandırılabilir. Şundan ötürü ki; eylem sahibi (aktör), insanların yapıp etmelerinin anlamlarını kavramak için "ideel tipler"e benzer yorumlayıcı inşalar oluşturur ve kullanır.

Schutz'a göre, başkalarının/ötekilerin davranışlarını tiplendirmede ve bizi saran dünyayı anlamada kullandığımız bilgi stoğu/hazinesi (the stock of knowledge) bağlamdan bağlama değişir.

FENOMENOLOJİK BİLGİ SOSYOLOJİSİ

Fenomenolojik bilgi sosyolojisi etnometodoloji ve sembolik etkileşimciliği terkip eden genel yaklaşımın adıdır. Etnometodoloji büyük oranda Schutz'un fenomenolojisinden; sembolik etkileşimcilik ise G.H. Mead'in fikirlerinden kaynaklanır.

Etnometodoloji, her günkü yaşama dünyasının ayrıntılı incelenmesine dayanır. Empirik araştırma konuları olarak "gündelik hayat etkinliklerini, gündelik koşulları ve gündelik sosyolojik düşünme biçimlerini ele alır. Bu yüzden, genellikle olağan dışı olaylara gösterilen dikkati günlük hayatın en sıradan faaliyetlerine çevirip tek başlarına birer fenomen niteliğiyle haklarında bilgi edinmeye çalışır". "Etnometodoloji" terimi, "jüri projesi" (Garfinkel 1968) üzerine bir çalışmasının sonucu olarak, Harold Garfinkel tarafından icad edilmiştir.

Etnometodolojistlerin çalışmaları, çoğunlukla, her bir toplumsal duruma ve ona katılan bireylerin gündelik alışlagelmiş davranışlarına niteliğini sunan "sorgulanmayan" (taken-for-granted) kabuller vasıtasıyla eylemlerini "akli olarak hesabı verilebilir" (rationally accountable) kılma yöntemlerini tespit peşindedir. İki tür etnometodolojist arasında ayırım uygundur: Linguistik ve durumsal. Dilci etnometodolojistler (mesela, Cicourel 1972; Schegloff ve Sacks 1973) dilin kullanımına ve günlük hayattaki karşılıklı konuşmaların yapılanma tarzlarına yoğunlaşır. Çözümlemeleri; "kelimeyle söylenmemiş" ama "biliniyor kabul edilmiş" (taken for granted) anlam(landırma)lara, işaretel tezahürlerin (göstergelerin) kullanımına ve günlük karşılıklı konuşmaların fiilen kelimelerle söylenenlerden daha fazlasını anlatma/ifade etme tarzlarına önem verir. Durumsal etnometodolojistler (mesela McHugh 1968) ise, daha geniş bir toplumsal faaliyete bakışlarını çevirip insanların kendilerini içerisinde buldukları toplumsal bağlamlarla bir şekilde irtibat kurma yollarını anlamaya çalışırlar. Yani onlar, insanların çevrelerini nasıl anlamlı kıldıklarını ve düzenlediklerini anlamakla ilgilenirler.

Sembolik Etkileşimcilik

Etkileşimciye göre toplumsal düzen, benlerin birbirlerinin bakış açısını takındıkları ve anladıkları bir durumda karşılıklı etkileşim yoluyla ortaya çıkar. Böyle düzenlerin temelleri, etkileşim hâlindeki benlerin söz konusu nesnelere ve davranışlara attıkları anlamda bulunur. Anlam karşılıklı ilişkiden doğarken tersi doğru değildir. Etkileşimcinin işi, etkileşen benlerin karşılıklı düzenlenen davranışın belli anlamları ve tanımları üzerinde nasıl da uzlaşmaya vardıklarını keşfetmektir.

Fenomenolojik toplumbilimcilere göre toplumsal gerçeklik/dünya bireylerin yaşadıkları toplumu düzene koymaya ve "anlamlandırmaya" çabalarken tiplendirmeler veya "ideel tipler" kullanmalarıyla yaratılır ve sürdürülür.

FENOMENOLOJİK BİLGİ SOSYOLOJİSİ VE DİN

Toplumun inşası sürecindeki toplumsal eylemin düzenlenmesinde ana faktör olarak "önemli-anlamlı semboller" in, yani "ortak bilgiler" in kabul edilmesi; "fenomenolojik bilgi sosyolojisi" yaklaşımını din sosyolojisindeki sorunlara uygulama olanağı tanır.

Dinsel bilgiler ve eylemler toplumun bütün üyeleri için ortak bilgilerdir. Böyle bilgi bireylere, hayatlarının belli bir anında o anı anlamlı kılmalarına yardım ederek bir tutum kazandırır. Din sosyolojisinin ana kabullerinden birisi de budur.

Konu din olduğunda fenomenolojik bilgi sosyolojisinin en temel ilk varsayımı şudur: "Her din muhtelif yönleriyle belli bir toplumsal bağlamda doğar, kurulur, var olur ve yine toplumsal bağlamlarda varlığını sürdürür." Kısacası, din ve birey arasındaki ilişki karşılıklı etkisel türden bir ilişkidir.

DİNİN TOPLUMSAL KURULUMU

Fenomenolojik yaklaşımda gerçeklik, sosyal olarak inşa edilir. Dolayısıyla, fenomenolojik bilgi sosyolojisi, bu insanın vuku bulunduğu süreçleri analiz etmek, anlamak çabasıdır. Bu anlama çabasında temel tez birey-toplum ilişkisi göz önüne alınarak şöyle formüle edilebilir: Toplum, insani bir üretimdir. Toplum, bir nesnel/dışsal gerçekliktir. İnsan bir toplumsal üretimdir.

Toplumsal bir kurum olarak din ve dinsel dünya da toplumsal bir üretimdir. Her din bir

toplumsal bağlamda doğar ve yine toplumsal bağlamlarda varlığını sürdürür. Başka söyleyişle, dinin bir yandan belli toplumsal koşullar içerisinde ve içerisinden mevcudiyet kaynağını bulduğu, boşlukta ve boşluğa doğmadığı; diğer yandan belli toplumsal koşullarda yerini ve yerleşimini sürdürmektedir. Bu sürdürme ameliyesinde her din, kendisine inananların dünya konusundaki bilgilerini, bakış açılarını ya bizzat üretir; yahut dışarıdan gelen bilgileri kendisi ile ilişkilendirerek onu şekillendirir. Böylece toplumsal bir üretim olan din, bireylerden bağımsızlaşarak onların evren anlayışını düzenler. Bu anlayış, inananlara doğruluk görüntüsü sunan bir kuramsal çerçeve, bir hayat görüşü olarak yansır.

Bir dinsel dünya olarak Kur'an-ı Kerim'e ve İslam'a, işte orada ezelden beri öylece duran, tanrı'nın tabiatının ve ezeliğinin bir parçası, tabiat yasalarından türetilmiş bir düzen olarak değil; tanrı ile irtibat kuran bir insanın (peygamber) ve zamanının insanlarının zihinsel ve eylemsel etkinlikleriyle kurulan bir dünya olarak bakılmalıdır. Çünkü bu dünya böyle var olmuş/kurulmuş ve var oluşunu da yani sürekli kuruluşunu da böyle sürdürmüştür. Başka deyişle bu dünya; sosyal düzen olarak hem geçmişte tanrı ve insan faaliyetinin bir sonucu olmaklığı itibariyle –ilk kaynak tanrı olsa da- insani bir ürün; hem de yine bir sosyal düzen olarak insan faaliyeti onu üretmeyi sürdürdüğü müddetçe mevcudiyeti yani herhangi bir zamandaki varoluşu itibariyle de “insani bir ürün”dür. Bu gibi nedenlerle dini, dinsel dünyayı ve yahut dini grupları anlamak isteyenler; bu temel vasfı unutmamalıdır.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler
ÜNİTE NO	8
YAZAR	Prof. Dr. İHSAN ÇAPCIOĞLU

DİNÎ GRUPLAR SOSYOLOJİSİ VE YENİ DİNÎ HAREKETLER

Toplumsal sistemlerin üç temel unsurundan birincisi insanlar, ikincisi gruplar, üçüncüsü ise toplumsal ilişkilidir. Toplumsal ilişki, insanların toplum halinde örgütlenmelerini ifade eden önemli bir sosyal unsurdur.

TOPLUMSAL GRUPLAR

İnsanlar, tüm zaman ve mekânlarda aile, eğitim, ekonomi, siyaset, din ve boş zaman değerlendirme gibi çeşitli gruplar içinde yaşamışlardır. Bu gruplar, tüm sosyal bilimciler tarafından bir toplumdaki temel gruplar arasında sayılmaktadır. İnsanlar, bütün ihtiyaçlarını bu gruplar içerisinde karşılarlar. Her toplumda pek çok yetişkin ve çocuk birçok ihtiyacını karşılamak için, ailesinde, okulda, iş yerinde, spor kulübünde, camide, dernekte, partide çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Toplumsal grup, “ortak sosyal hedefleri izleyen, sosyal normlar, ilgiler ve değerlere göre karşılıklı roller oynayan sosyal aktörlerin, tanınabilir, yapılaşmış ve sürekli birlikteliği” şeklinde tanımlanır.

DİNÎ GRUPLAR

Basit-karmaşık, büyük-küçük bütün toplumlar birçok grubu içinde barındırır. Din de toplum içinde ortaya çıkmış sosyal grup çeşitlerinden birisidir. Esasen dini gruplar sosyal grupların özel bir türünü oluşturur. Dinî gruplar da diğer sosyal gruplar gibi çeşitli niteliklerine göre sınıflandırılabilir. Bu nitelikler, yapıları, fonksiyonları, gruplaşma prensipleri, büyüklükleri vb. olabilir.

Toplumsal gruplar, biri üyeler arasında yüz yüze ilişkinin yoğun, dayanışmanın güçlü olduğu birincil grup; diğeri ilişkilerin resmî ve biçimsel olduğu ikincil grup olarak nitelenmektedir. Dinî gruplaşmalar, üyeler arasında yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu, çok güçlü dayanışma duygularıyla birbirine kenetlenen kişilerin mensubiyetiyle karakterize edilen gruplaşmalardır.

Doğal Dinî Gruplar

Dinî gruplar meselesi, bir dinin hangi sosyal gruplarda ortaya çıktığı ve yaşadığına; hangi sosyal grupların doğuşuna sebep olduğuna bağlı olarak ele alınmalıdır. Şu halde bu mesele iki şekilde ele alınabilir. Birinci şekli, din dışında kalan sebeplerle ve dinin ortaya çıkışından önce mevcut olan grupların dinin taşıyıcısı olma hâlidir. Kan birliğine dayalı grupların aynı zamanda ibadet ve inanç birliği hâline gelmesi böyle gerçekleşir. Bu durumda mevcut grup bağının din vasıtasıyla daha da güçlenmesi beklenir. Bu, dinin doğal grup içinde ortaya çıkması halidir. Bunlara “doğal dinî gruplar” diyoruz.

Sırf Dinî Gruplar

İkinci şekli ise dinin kendiliğinden bazı dini topluluklar ya da yeni gruplaşma prensiplerine dayalı gruplar yaratmasıdır. Böyle grupların birinci durumdaki gruplarla hiçbir benzerliği yoktur. Dinî tarikatlar, kardeşlik cemiyetleri, mezhepler ve kiliseler böyle gruplardandır. Bunlara da “sırf dinî gruplar” diyoruz. Doğal dinî gruplara, çok tanrılı halk dinlerinin hâkim olduğu topluluklarda rastlanır. Sırf dinî gruplar ise, çok tanrılı halk dinlerinde de rastlanmakla birlikte genellikle evrensel dinlerde ortaya çıkar.

YENİ DİNÎ HAREKETLER

1950'den sonra sanayileşmiş Batılı toplumlarda birçok yeni dinî hareketin (YDH) ortaya çıktığı görülmüş ve bu olgunun ortaya çıkışına paralel olarak söz konusu hareketler konusunda Batıda çok sayıda araştırma yapılmıştır. Günümüzde de bu araştırmaların sayısı her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu çalışmalarda, "yeni dini hareket" olgusunun çok yönlü ve karmaşık doğasını ifade edebilmek için "yeni din" ya da "yeni dinler", "sekt", "kült", "yeni dindarlık biçimleri", "zararlı örgütler/kültler", "yeni dinî hareketler" gibi çok çeşitli nitelemeler yapılmaktadır. Türkiye'de de bu hareketler "kült grupları", "tarikatlar", "yeni çağın dinleri", "milenyum tarikatları", "Mesihçi ve millenarist hareketler", "yeni dinî hareketler" gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Çeşitli çevreler tarafından yapılan bu tanımlardan her birisinin, yeni dinî hareket olgusunun belli yönlerini yansıtmakla birlikte söz konusu olguyu tam olarak kuşatamadığı, bir takım zayıf ve eksik yanlarının olduğu şeklinde değerlendirmeler de yapılmaktadır. Yeni dinî hareketlerle ilgili yapılan tanımlamaları genel olarak dinî çevrelerin yaptığı "teolojik tanımlamalar" ve akademisyenlerin yaptığı "bilimsel tanımlamalar" şeklinde iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Ancak son zamanlarda, yeni dinî hareketlerin son derece değişken tabiatlı olmaları nedeniyle yapılan tanımlamaların kısa zamanda yetersiz bir konuma düştüğünü ve yeni tanımlamaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulayan yaklaşımlardan da söz edilmektedir.

Yeni Dinî Hareketlere İlişkin Tanımlamalar

Din sosyolojisi alanında yeni dinî hareket kavramıyla ifade edilen çok sayıda dinî oluşumun çoğu zaman "kült" olarak nitelendiği bilinmektedir. Bu niteleme, daha ziyade ortodoks bir din anlayışına sahip Hristiyanlar ve din adamları tarafından yapılmış inanç eksenli bir yaklaşım olduğu için literatürde "teolojik tanımlamalar" olarak adlandırılmaktadır.

Akademik çevreler iki temel nedenden dolayı bir tanımlayıcı olarak kült terimini kullanmaktan uzun süreden beri vazgeçmiş, bunun yerine "yeni dini hareket" kavramını kullanmaya başlamışlardır. Bu nedenlerden birincisi, kült teriminin küçük düşürücü yan anlamlara sahip olması ve bir dinî grubun bütünlüğüne ilişkin önemli sorunlar ortaya çıkarmasıdır. İkincisi kült karşıtı hareket teriminin yeni ve sevilmeyen bir dinî grup anlamına gelecek şekilde kullanılmasıdır. Akademisyenler tarafından yapılan bu tanımlara ise, "akademik ya da bilimsel tanımlamalar" adı verilmektedir.

YENİ DİNÎ HAREKETLERİN (YDH) TEMEL ÖZELLİKLERİ

Yeni dinî hareketlerin temel özellikleri şunlardır: YDH yakın tarihlidir, ydh ana akımların dışındadır, ydh'ler yerel kültürlerden dönenleri etkiler, ydh'lerin kamusal imajları sorunludur, ydh'ler mistik tecrübeye önem verirler, ydh'ler karizmatik ve otoriter bir lidere sahiptir, ydh'ler üyelerini yeni norm ve kimliklerin empoze edildiği toplumsal bir öğrenme sürecine tâbi tutarlar, ydh'lerin kendilerine göre ahlaki birtakım normları vardır ve üyeleri arasında normatif bir etkileşim tarzı görülür, ydh'ler inanç yönünden senkretik veya eklektik bir yapıya sahiptir, ydh'lerde bin yıllık eğilimler güçlüdür, ydh'ler seküler bir dil kullanırlar.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Sosyal Bütünleşme ve Din
ÜNİTE NO	9
YAZAR	Prof. Dr. YAHYA MUSTAFA KESKİN

SOSYAL BÜTÜNLEŞME VE DİN

Sosyal Bütünleşme Tanımı

Toplumsal bütünleşme makro düzeyde, sosyal yapının bütün unsurlarının ahenkli bir şekilde birleşme sürecini; mikro düzeyde ise fertlerin sosyokültürel değerlere uyumlu bir şekilde yaşama durumuna gelmelerini ifade eder. Birbirinden ayrı olan parçaların bir bütün hâlini almasını sağlayan süreç olarak bütünleşme, uyumluluk açısından farklı seviyelerde ve derecelerde ifade gerçekleştirilebilir.

Sosyal grupların bütünleşmesinde üye sayısı, mekân birliği ve kültürel benzeşme en önemli faktörlerdir. Kültürel benzeşmenin heterojen bir karakter seyrettiği yerlerde, toplumsal bütünleşme güçleşmektedir.

En genel tanımla sosyal bütünleşme, bir toplumu meydana getiren bireylerin farklı grup ve ünitelerin karşılıklı olarak düzen ve ahenk içerisinde bütünlük teşkil edecek şekilde birleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Sanayi Devrimi ve sonrasındaki gelişmeler, özellikle kentleşme ve modernleşme gibi süreçlere bağlı olarak toplumların hayatlarında köklü değişimler meydana getirmiş; iş bölümü ve uzmanlaşmanın ortaya çıkmasıyla sınıflar daha da belirginleşmiş ve tabakalar arasındaki farklar artmaya başlamıştır. Toplumlarda daha çok iş bölümü ve uzmanlaşmaya dayalı olarak ortaya çıkan gruplar arası farklılık ve tabakalaşmanın daha görünür hâle gelmesi, sosyologları bütünleşme kavramı üzerinde düşünmeye sevk etmiş; bu bağlamda sosyal bütünleşme konusu sosyolojinin önemli konuları arasında yer almıştır.

Sosyal Bütünleşme Çeşitleri

Sosyal bütünleşme sosyolojinin ilgi duyduğu önemli konulardan birisidir. Bu bağlamda genel olarak sosyal bütünleşmenin normatif, fonksiyonel, manevi ve kültürel bütünleşme olmak üzere dört farklı çeşidinden bahsedilmektedir. Genel olarak normatif bütünleşme ile bir topluma mensup kişilerin fiil ve davranışlarının o toplumun ilişkilerini yöneten normlarla ahenkli bir şekilde koordine edilmiş olması hâlinde ortaya çıkan bütünleşme; fonksiyonel bütünleşme ile kültür unsurlarının toplum mekanizmasını ahenkli bir biçimde işler hâle getirecek birer fonksiyon icra etmeleri neticesinde ortaya çıkan bütünleşme; manevi bütünleşme ile sevgi, saygı, inanç vb. manevi değerlerde ortaklığın sağlanması şeklindeki bütünleşme, kültürel bütünleşme ile de uzun yılların geçmesi sonucunda toplumun hafızasında oluşmuş ortak değer ve inançlar etrafında gerçekleştirilen bütünleşme tipi kastedilmektedir.

Din ve Sosyal Bütünleşme Arasındaki İlişkiler

Sosyal grupların bütünleşmesinde üye sayısı, mekân birliği ve kültürel benzeşme en önemli faktörlerdir. Kültürel benzeşmenin heterojen bir karakter seyrettiği yerlerde, toplumsal bütünleşme güçleşmektedir. Dini, sadece sosyal yapının bir işlevi olarak gören Durkheimci pozitivist yaklaşım, dinin her toplumda aynı fonksiyonları yerine getirmediği, hatta fonksiyonsuzluğa da neden olduğu gerçeğinden hareketle hatalıdır. Bununla birlikte dinin bütünleştirici rolü, ayrıştırıcı yönünden kat be kat daha fazladır. Din; bir toplumda değerler, normlar, adetler ve davranış modelleri ile kökleştiği andan itibaren toplumsal bütünleşmenin önemli bir faktörü hâline gelir.

Dinin en temel fonksiyonlarının başında, toplumlara belli bir zihniyet kazandırma veya yeni bir dünya

kurma vizyonu sağlaması gelmektedir. Nitekim, Berger'in ifadesiyle "Hayata anlam ve gaye kazandıran din, insanın dünya kurma girişiminde stratejik bir rol oynamaktadır. Din, evrenin tamamını insan açısından manidar bir varlık olarak kavramanın cüretkâr bir girişimidir."

Çeşitli nedenlerle farklılaşan ve dağılma tehlikesi ile karşı karşıya kalan toplumlarda din; toplumu düzenleyici normlar üretmek suretiyle orada meydana gelebilecek her türlü dağınıklık, düzensizlik ve çözülmeye engel olma hususunda âdeta çimento işlevi görmektedir. Emile Durkheim, Talcott Parsons ve Robert Bellah gibi sosyologların temsil ettiği bütünleşme teorileri içinde din, sosyal bütünleşmeyi sağlayan en önemli kurumlardan birisidir. Din; sosyal sistemin dengeli ve dinamik bir yapıda kalmasına yardım etmekte, toplumun hayatiyetini devam ettirmesinin her toplum için geçerli âdeta bir ön şartı olmaktadır. Bellah'ın Amerikan tarihinin çeşitli dönemlerinde sivil dinin toplumda oynadığı bütünleştirici etkilerine işaret ettiği çalışmaları, dinin bütünsel bir milli kimlik oluşturmadaki işlevlerini gözler önüne sermektedir. Yine Polonya'daki Katolik Kilisesinin, Komünizmin bu bölgede yer etmesinin önündeki en büyük engellerden birisi olarak sunulması da dinî kimliğin bütünleştirici gücünün bir ifadesidir. Gerçi her ne kadar dinin zaman zaman parçalayıcı özelliğinin olduğuna şahit olunsa da, onun bütünleştirici fonksiyonunun parçalayıcı özelliğine göre çok daha ön plana çıktığı tecrübe edilmektedir. Nitekim genelde dinler, özeldense gerek Kur'an ve gerekse sünnetteki pratikleri İslam dininin bütünleşme üzerindeki etkisini bütün canlılığıyla ortaya koymaktadır.

Kur'an ve Sünnette Sosyal Bütünleşme Vurguları

Merkezine Kur'an-ı Kerim'i, yani vahyi alan Müslüman topluluklar açısından Kur'an'ın ve Hz. Peygamberin sünnetinin toplumsal bütünleşme konusu ile ilgili münasebeti bütün çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. İslamın kabile düzeninin hâkim olduğu, kültür seviyesinin oldukça düşük olduğu Araplar olmak üzere tarihi gelişimi içerisinde sosyokültürel olarak birçok farklı grubu aynı potada eritmesi; hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'de insanları etrafında topladığı tevhid akidesi ile mümkün olmuştur.

Kur'an'a göre bütün peygamberlerin çağrısının esasını oluşturan tevhid akidesi, insanları tek bir Allah'a kulluk etmeye çağırarak birleştirmeye çalışmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de davetin evrensel ve genel olması, belli bir gruba ya da millete yapılmaması, bütün inananların "din kardeşliği" misyonu altında toplanması, toplumsal bütünleşmenin gerçekleşmesini sağlaması açısından çok önemlidir. Birçok ayette dile getirilen kardeşlik, sabır, doğruluk, itaat, iyilik, çalışkanlık ve merhamet gibi güzel huylar; insanların sıkıca kaynaşmasını sağlayacak moral faktörlerdir.

Kur'an'daki fitrat, tevhid, din kardeşliği ve iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmaya çalışmak vurguları ile sünnette birliğe vurgu yapılan ifadeleri bunun en güzel örneklerini sunmaktadır. Hz. Peygamberin Evs ve Hazreç Kabileleri arasında tesis ettiği barış ile Mekkeli Muhacirler ile Medineli Ensar arasında inşa ettiği akit, sünnet pratikleri ve sosyal bütünleşme açısından en canlı örnekler olarak karşımızda durmaktadır.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Sosyal Değişme ve Din Etkileşimi
ÜNİTE NO	10
YAZAR	Prof. Dr. FAZLİ POLAT

SOSYAL DEĞİŞME

Günümüz dünyasının en önemli gerçekliklerinden birisi de tecrübe ettiğimiz sosyal değişim olgusudur. Birçok faktörün etkisiyle gerçekleşen bu süreç, kimi zaman bir insan ömründen daha kısa olacağı gibi bazen de daha uzun süre devam edebilmektedir. Bu nedenle çoğu zaman insan, bu süreçte olup biteni kontrol edemediği gibi ondan haberdar da olamamaktadır. Çağımız insanı, baş döndürücü bir hızla gelişen ve kontrolü pek mümkün gözükmeyen teknolojik gelişmelerin tazyiki ve kuşatması altındadır. Bu kuşatılmışlığın altında çeşitli sosyal ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalan insan, mutlu bir yaşam alanı oluşturma çabasıyla birtakım arayışlar içerisine girmektedir. İnsanlık tarihi göstermektedir ki bu arayışlar sonucu insan, kendisini güvence altına alabileceği tek liman olarak din olgusunu görmüştür.

Sosyal değişimin ne olduğunu anlamak için önce “sosyal” ve “değişme” kavramlarının ne gibi anlamlar içerdiğine bakmak gerekir. “Sosyal” kavramı Latince “Socius” sözcüğünden türetilmiştir. Socius’un anlamı ise birlikte oluş ve aklımıza gelen ilk şey, insan eylemi ve bunun ele alınış tarzıdır. Şu hâlde “sosyal” kavramı fertle birlikte doğuştan var olan bir özelliktir. Çünkü fert var olduğu sosyal ya da fiziki çevresini etkilemek istediği gibi aynı zamanda bunlardan etkilenen bir varlıktır.

Sosyal bilimciler değişim hadisesini farklı anlamlarda kullandıklarında, çeşitli spekülasyonlara yol açılmaktadır. Bu kavramlar içerisinde bir değer ifade etmeyişi açısından en doğru olanı “değişim” (change) kavramıdır. Bir diğer yönüyle sosyal değişme; toplumsal ilişkileri belirleyen kurumların, değerlerin (value) değişmesidir.

SOSYAL DEĞİŞMEYLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Sosyal değişmeyle ilgili yaklaşımlar büyük boy, orta boy ve küçük boy teoriler olmak üzere üç tanedir.

Büyük Boy Teoriler

Organizmacı yaklaşım: Bu kuramın genel özelliği toplumun, bir organizmaya benzetilerek doğan, büyüyen, gelişen ve ölen bir özelliğe sahip olmasıdır. Bu kuramın başlıca temsilcileri İbn-i Haldun, Alfred Kroeber ve Arnold Toynbe’dir.

Evrimsel yaklaşım: Bu yaklaşımda da insanlığın belli bir tarih sürecinde gelişip ilerlediği öne sürülmektedir. Yani insanlar evrimleşme sonucu değişime uğramaktadır. Bu yaklaşımın en önemli temsilcileri ise Agust Comte, Herbert Spencer, Max Müller ve Emile Durkheim’dir.

Diyalektik yaklaşım: Bunlar da insanlığın gelişim çizgisinin çelişki ve çatışmalarla diyalektik bir süreç içinde oluştuğunu kabul eder.

Orta Boy Teoriler

Yapısal- fonksiyonel yaklaşım: Parsons, toplumsal sistemlerin yapısını ve değişmelerini izahta işlevsel modeli benimsemiştir. Yapısal işlevsel model; tanımı gereği farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi, yani birinin değiştiği zaman ötekilerin de ona bağlı olarak değişeceği ilkesini temel almaktadır.

Çatışmacı model: Özellikle Avrupa ve Amerikan toplumlarında gerçekleşen teknolojik gelişme ve sosyal gruplar arasında meydana gelen çelişkiler ve çıkar çatışmalarının toplumsal yapıda önemli dönüşümler meydana getirmiş olması gözlemlenerek oluşturulmuştur.

Küçük Boy Teoriler

Burada birey-birey, birey- grup, grup - grup ilişkilerinden hareket ederek toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışmıştır. Bu teorinin en önde gelen isimleri Kurt Lewin ve C. Homans'tır. Levin bireysel değişimin ancak grup süreçleri yoluyla değişeceğini vurgularken Homans, grubun toplumsal niteliğini belirleyerek bireyin grup yoluyla topluma bağlanacağını ve onu etkileyeceği gibi onun tarafından da etkilenme sürecine gireceğini vurgulamaktadır.

İÇERİK AÇISINDAN SOSYAL DEĞİŞME

Toplumsal değişme her toplumda aynı süreçte ve aynı etkide olmayabilir. Hatta değişimi etkileyen bir faktörün aynı toplum katmanlarında dahi farklı tezahürlerle algılanması ve etkilenmesi söz konusu olabilir.

Büyük geleneksel aile yapısından küçük çekirdek aile yapısına doğru gidiş, değer yargılarındaki yeni anlayışların doğmasına yol açmıştır. Özellikle XIX. yüzyıl sonrası Batı'da meydana gelen Sanayi ve Endüstri Devrimi'nin kurmuş olduğu dünyadaki yaşayan toplumların zihniyetlerindeki meydana gelen değişim, bu yapıyı çok daha net bir şekilde anlatmaktadır. Çünkü buradaki değişim evrenselleşmiş bir yapı arz etmektedir. Klasik şehirleşmenin yerini sanayi merkezli metropol kentler alırken ve burada yaşayan toplumlar adlandırılırken dahi bu isimle (Sanayi Toplumu) adlandırılmıştır. Burada şunu unutmamak gerekir ki değişim, yerel kültürün kaybı ya da yok oluşu olarak değerlendirilmemeli; değişimin sebep olacağı yaratıcılıktan faydalanılması hatta kazançlı olunabileceği düşünülmelidir.

FAKTÖREL AÇIDAN SOSYAL DEĞİŞME

Toplumsal değişimde birden çok faktörün rol oynadığı gerçeğinden hareketle bunlardan en önemlilerini sıralamaya çalışacağız. Bunların başlıcaları; fiziki çevre faktörü, teknoloji faktörü, iletişim faktörü ve iktisadi faktörlerdir. Bununla birlikte din, doğal felaketler, savaşlar, karizmatik kişilikler, sosyal temaslar, kültürel etkileşimler, göçler, iktisadi yapıdaki çalkantılar ve nihayet nüfusun hacim ve yoğunlukça artmasını da bir değişim faktörü olarak görmemiz mümkündür. Bu çeşitlilik içinde bazı faktörler diğerlerine oranla toplumsal değişimde daha fazla bir öneme ve etkiye sahiptir.

SOSYAL DEĞİŞME-DİN İLİŞKİSİ

Sosyal Değişmenin Dinî Yapıya Etkisi

Hemen her din ortaya çıktığı toplumsal çevrenin kültürünün izlerini taşır. Yani din, evrensel olsa bile karşılaştığı toplumun yerel karakteriyle bütünleşerek hayatini devam ettirir. Dinler, her toplumun kendi şartları doğrultusunda ifade ve tarzlarda ortaya çıkar ve yaşatılır. Sosyal birer vaka olarak bütün sosyal olaylar gibi dinler de her yeni durum karşısında yeniden yorumlanıp farklı biçimlere bürünmektedir.

Dinî Yapının Sosyal Değişmeye Etkisi

Ortaya çıkan her yeni yüksek din, toplumda yaşayan geleneği değiştirici yeni bir söylemle toplumu değiştirip dönüştürme iddiasındadır. Bu nedenle tarihteki birçok toplumsal olayların arka planında din veya dinî kurumlar vardır. Hemen her din, kendi prensip ve ilkeleri ile kapsam alanında tuttuğu toplumlara etkiler. Bu nedenle din kurucuları toplumda birer reformcu olarak görülürler. Zira dinlerin pek çoğunda düzenleyici, yönlendirici hükümler bulunmaktadır. Din, ahlak, gelenek, manevi değerler, insan ve toplum üzerinde tesirli olduğu sürece bir değişim faktörüdür.

Netice olarak diyebiliriz ki din, insanlığın ilk dönemlerinden beri toplumlara etkilemiştir. Zira daha önce de belirtildiği gibi dinlerin pek çoğunda düzenleyici, yönlendirici hükümler bulunmaktadır. Din, ahlak, gelenek, manevi değerler, insan ve toplum üzerinde tesirli olduğu sürece değişim faktörüdür.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Din ve Kimlik
ÜNİTE NO	11
YAZAR	Prof. Dr. ADİL ÇİFTÇİ

KİMLİK NEDİR?

Kimlik, bireyin zihninde inşa ettiği anlamlar kümesidir. “Bireyin, farklı eylem durumu bağlamlarında ve bireysel tarihinin akışında kendini bir şahsiyet olarak tanımlamasına ve düzenlemesine yönelik faal yetenektir.”

Kimlik bir kişinin kim ve ne olduğuna, bireyin kendisi ve diğer bireyler tarafından kendisine yüklenen farklı anlamlar kümesinin toplamına göndermede bulunur. Sosyolojide kimlik kavramı, hem grup üyeliklerinin yapısal nitelikleri bağlamında bireylerin kişisel karakterlerini sergilemelerine hem de bu farklı bireysel davranışların sergilenmesine yönelik diğerlerinin ona karşı gösterdikleri tavırlarına atıfta bulunan bir kavramdır.

KİMLİĞE SOSYOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Kimlik meselesine sosyoloji literatüründe en fazla yer ayıran yaklaşım sembolik etkileşimciliktir. Sembolik etkileşimcilik yaklaşım içerisinde kimlik konusunda farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan en önemlilerinden birisi Amerikalı sosyolog Sheldon Strayker tarafından geliştirilen Kimlik Teorisi'dir.

Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimciliğe göre benlik iki aşamalı bir süreçtir: “Bilen, içteki, öznel, yaratıcı, belirleyen ve bilinmeyen ‘ben’ (I); diğer insanlarca daha çok bilinen, dıştaki, belirlenmiş ve toplumsal aşamayı yansıtan ‘beni/bana’ (me)”. Bu gelenek içerisinde yer alan P. Berger’in ifade ettiği üzere kimlik; toplumsal olarak ihvan edilmiş, toplumsal olarak sürdürülmüş ve toplumsal olarak dönüştürülmüştür.

Kimlik Teorisi

Kimlik teorisi 1970’li yıllarda Amerikalı sosyolog Sheldon Stryker tarafından geliştirilmiştir. Kuramının temel amacı, rol kavramından hareketle kimlik ve sosyal yapılar arasında bağlantı kurabilmektir. Bu teoriye göre birey, yer edindiği ve eylemde bulunduğu ne kadar sosyal ağa sahipse o kadar sayıda kimliğe sahiptir. Sahip olduğu bu kimlikler, içerisinde bulunduğu sosyal ilişkiler ve yapılar içerisinde bireyin nasıl davranacağını şekillendirir. Birden fazla kimliğe sahip olan birey, diğer kimliklerine nazaran kimlikler hiyerarşisinde en üstte bulunan kimliğin gerektirdiği rol davranışlarını sergilemeye daha çok meyillidir. Bu minvalde, bireyin grup bağlılığını belirleyen iki ölçüt vardır: Birincisi niceliksel olup bireyin etkileşim içerisinde bulunduğu grubun ne kadar üyesi olduğudur. İkincisi niteliksel olup bu da bireyin diğerleri ile kurduğu duygusal bağlılıktır. Sonuç olarak bireyin etkileşim ve iletişim içerisinde olduğu gruplardan hangisine niceliksel ve niteliksel anlamda daha bağlı ise, o grup içerisindeki kimliği onun zirve kimliği olacaktır.

KİMLİĞİN SOSYAL TEMELLERİ

Bireyin toplumsal hayatta kimliğini/kimliklerini tanımlaması ve oluşturmasında dayandığı belli başlı sosyal temeller ve kategoriler vardır. Bunlar; etnik, toplumsal cinsiyet, sınıf, yaş, cinsel tercih ve din gibi belli kategoriler ve sınıflandırmalarla ifade edilebilir.

Etnik Kimlik/Etnisite

Bir toplumsal grubu diğerlerinden ayıran kültürel değerler ve normlar bütününe “etnisite” denir. Etnisite sadece aynı soydan gelen bireyleri değil; aynı zamanda ortak kültür, tarih, yurt, dil, din gibi alt kültürel formları da içinde barındıran şemsiye bir terimdir. Etnik kimlikle vurgulanmak istenen aynı kültürel birikime ve geçmişe sahip olmaktır.

Toplumsal Cinsiyet Kimliği

Bireylerin kimliklerini tanımlamada kendilerine dayanak noktası aldıkları diğer bir temel, toplumsal cinsiyet kimlikleridir. Burada cinsiyetle kastedilen, erkek ve kadınlar arasındaki biyolojik ve fizyolojik farklılıklar değil; erkek ve kadınlar arasında toplumsal düzlemde kurulmuş ve genellikle toplumsal bakımdan eşitsizliğe göndermede bulunan farklılıklardır.

Yaş

Kimliğin sosyal dayanakları içerisinde en ilginç “yaş”a bağlı kimlik tanımlamalarıdır. Bireyler, farklı dönemlerde “yaş”larına bağlı olarak farklı kimlik tanımlamaları geliştirebilirler. Kişisel ve kültürel olarak “yaş”a atfedilen anlamlar esnek olduğundan burada kimlik tanımlamaları, hem bireyin yaşından dolayı kendisine yüklenen hem de bireyin bizzat geliştirebileceği anlamları içerebilmektedir.

Din

İnsanların kimlik tanımlamalarında başvurdukları bir diğer sosyal dayanak da “din”dir. Özellikle kendi muhitinden ya da ülkesinden ayrılan insanlar için din, yeni çevrede ya da ülkede bir sosyalleşme aracıdır. Kimlik tanımlamalarında ve kimliğin geliştirilmesinde dinin sosyal bir kaynak olarak işlev görmesi, özellikle göç hareketlerinden sonra önem kazanmıştır. Dinin kimlik tanımlamasında sosyal bir kaynak olarak işlev görmesine dair bir diğer açıklama da dinin toplumda oynadığı role vurgu yapmaktadır. İnsanların manevi ihtiyaçlarına cevap vermenin yanı sıra dinî kurumlar, aynı zamanda diğer birçok dinî olmayan konularda (maddi, psikolojik, sosyal) da göçmenlere çeşitli imkânlar sunabilmektedir. Göç edilen ülkede dinî kimliğin öne çıkmasına dair bir diğer açıklama da onun göçmenler ve yerliler arasında kuşatıcı bir işlev sergilemesindeki rolüne yöneliktir.

DİNÎ KİMLİK GELİŞİM AŞAMALARI

Dinî kimliğin gelişim sürecinde üç temel aşamadan söz edebiliriz. Bunlar:

1. Yüklenilen dinî kimlik
2. Kazanılan dinî kimlik
3. Aleni dinî kimlik

Yüklenilen Dinî Kimlik

Bu aşamada bireyin dinî kimliği ailesi ve yaşadığı çevre tarafından kendisine verilir. Dinî kimlik sorgulanmaz, üzerine düşünülmez, kimlikler hiyerarşisinde belirgin ve etkin değildir.

Kazanılan Dinî Kimlik

Bu aşamada dinî kimlik bireye atfedilen bir kimlik tanımlaması olmaktan bizzat bireyin kendi seçim ve tercihiyle kimlikler hiyerarşisinde belirginleşir. İkinci aşamada bireyin kendi tercihiyle birlikte diğer grup üyelerinin desteği de söz konusudur. Artık dinî kimlik üzerinde düşünülmüş, sorgulanmış ve bireyin kendisi tarafından diğer kimliklerine oranla daha fazla ön plana çıkartılmıştır.

Aleni Dinî Kimlik

Bu aşama, bireyin belli özel durumlar ve krizler neticesinde geliştirdiği kimlik gelişimi aşamasıdır. Birey, kendisine ve üyesi olduğu dinî gruba yönelik tehdit ve baskı hissettiğinde, bir tepki aracı olarak dinî kimliğini kimlikler hiyerarşisinde zirveye çıkartır ve alenileştirir. Bu aşama bireyin toplumsal hayatında dinî kimliği ile eylemde bulunduğu aşamadır ve amaç, mensubu olduğu dine ve gruba yönelik tehdit ve baskılara karşı mücadele etmektir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Sosyal Kurumlar ve Din İlişkisi
ÜNİTE NO	12
YAZAR	Prof. Dr. HÜSNÜ EZBER BODUR

TEMEL SOSYAL KURUMLAR VE DİN İLİŞKİSİNE GENEL BİR BAKIŞ

Aile, ekonomi, eğitim, siyaset ve serbest zaman değerlendirmesi gibi temel kurumlarla din arasındaki ilişkilerin incelenmesi; din sosyologlarının üzerinde durdukları önemli konulardan olmuştur.

Sosyolojik dilde kurum sözcüğü, standartlaşmış davranış kalıpları ve bunları birbiriyle ilişkilendiren ve bağlayan kurallardan meydana gelmiş yerleşik bir düzene işaret etmektedir. Din sosyologları; sosyal bir kurum olarak dinin sosyolojik boyutları, yani insani ve sosyal yönleri üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bir dine mensup olanlar gündelik davranışlarında dinî inançlarına ve dinin ortaya koyduğu ahlaki prensiplere uygun davranırlar. Sosyal fenomenlerin ya da kurumların inşasında aktif rol oynayan bireyler, çoğunlukla farkında olmadan, içinde yetiştikleri dinî kültürlerinin etkisi altında bu sürece katılırlar.

DİN, SERBEST ZAMAN, EĞİTİM VE AİLE KURUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Serbest Zaman Değerlendirme ve Din

İnsanlar, serbest zamanlarını değerlendirme ihtiyaçlarını karşılamak üzere müzik, spor, resim ve benzeri türde birçok sanat dalı geliştirmiş ve kurumlaştırmıştır. Toplumsal tabakalaşma, çeşitli kurum, grup ve sosyal organizasyonlardan meydana gelen sosyal yapı, dinî anlayışın ve boş zaman değerlendirme uygulamalarındaki farklılıkların da nedenlerinden birisini oluşturur.

Kitlese tüketim anlayışıyla biçimlendirilmiş dinî ürünlerin pazarlandığı ve sergilendiği yer, kitle iletişim araçlarıdır. Serbest zaman değerlendirme eğilimlerine uygun olarak geliştirilen eğlence ürünleri kitlese tüketim mantığı çerçevesinde bireysel tercihlerin ötesinde bireyi kuşatmışa benzemektedir.

Modernleşmenin boş zamanı artıran yapısıyla modern insanın serbest zaman değerlendirme aktiviteleriyle daha yoğun bir biçimde karşılaşması mümkün hâle gelmiştir. Bu bakımdan eğitim ve gelir düzeylerine bağlı olarak çok çeşitli boş zaman değerlendirme tutumları günümüz insanında gelişmeye başlamıştır.

Din-Eğitim İlişkisi

Din ile eğitim, insanlık tarihi boyunca var olan evrensel iki temel sosyal kurumdur. Her ikisi de iyi bir insanın yetiştirilmesini amaçlar, aynı zamanda karşılıklı olarak birbirine etki eder. Dinin varlığını sürdürebilmesi şu veya bu şekilde eğitim yoluyla mümkündür. Çünkü dinî davranış öğrenilen bir davranıştır. Belli amaçlar etrafında geliştirilmiş değerler, normlar, roller, statüler sistemi olarak dinî kurumun tüm unsurlarının toplum üyelerine aktarılması biyolojik yollarla değil sosyal yollarla, yani eğitimle mümkün olmaktadır.

Din ve Evlilik Kurumu (Aile)

Temel sosyal kurumlardan birisi olan aile, evlilik kurumuyla ilişkili bir sosyal gruptur. Ancak sosyolojide aile, bir sosyal kurum olarak kullanılmaktadır. Bu hâliyle aile kurumu eşler ve çocuklar arasında birbiriyle bağlantılı rollerden ve bunların düzgün bir şekilde işleyişini sağlayan normlardan ya da kurallardan meydana gelir. Kurumu oluşturan davranış kalıpları yıllar süren bir etkileşim sonucu rutinleşmiş ve bilahare bu sosyal yönünü unutarak bizim dışımızda verili olarak toplumda hazır bulunmuştur.

DİN VE EKONOMİ

Din ekonomi ilişkisi hakkında yapılan araştırmalar, dinin yerine göre bağımsız değişken ya da ekonomik hayatı şekillendiren önemli bir güç kaynağı olduğunu; yerine göre sosyoekonomik şartlardan etkilendiğini göstermektedir. Herhangi bir toplumda bütün sosyal fenomenlerin birbirleriyle ilişkili olduğu sosyolojik varsayımdan yola çıkarak toplumun iki temel kurumu olan din ve ekonomi arasında sürekli bir etkileşimin varlığından söz edebiliriz.

Ekonomik faaliyetler de insanın çevre ile girdiği ilişkileri belirlemede dinin rolü büyüktür. Yani insanların hayatîyetlerini sürdürmelerinde üretici, tüketici ve paylaşımcı ilişkileri sürdürmeleri "çevre" de vuku bulmaktadır. Dolayısıyla bu tür iktisadi faaliyetler diğer insanlarla çeşitli seviyelerde sosyal ilişki ağlarını içermektedir. İnsanların içe kapanıp küçük gruplar hâlinde mi yaşayacakları, yoksa dış dünyaya açık olarak geliştirdikleri davranış kalıpları çerçevesinde mi faaliyetlerini yürütecekleri noktasında dinin önemi büyüktür.

Ekonomik Tutum ve Davranışlar Üzerinde Dinin Etkisi (Bağımsız Değişken Olarak Din)

Din sosyologları, dinin yer ve zaman itibarıyla değişen yoğunluk ve önem derecesinde, ekonomik faaliyetlerin biçimlerine doğrudan ya da dolaylı katkıda bulunduğu yollarından bahsetmişlerdir.

Din ve ekonomik davranış arasındaki ilişki çerçevesinde dinin bağımsız bir değişken olarak ele alınmasında Weber'in Protestan Ahlakı tezi öncü çalışmalardan birisi olmuştur.

Ekonominin Dine Etkisi (Bağımlı Değişken Olarak Din)

Ekonominin dinî hayatı etkilediğini ileri süren en aşırı görüş, Marksist perspektiften beslenmektedir. Marx, dinin ve toplumun tüm normatif sistemin ekonomik faktörler ve ilişkilerden doğduğunu iddia etmektedir.

Topluma hâkim ekonomik normları ya da davranış kalıpları aynı toplumda din tarafından yansıtılmaktadır. Bu durum ekonomik faktörlerin din üzerindeki etkisi olarak değerlendirilebilir.

DİN VE SİYASET

Din Siyaset İlişkisine Genel Bir Bakış

Din kurumu gibi siyaset kurumu da toplumların varlıklarını sürdürmelerinde ön gereklilik olarak görülen ve amaçlara ulaşmada fonksiyonel bir kurumdur.

Siyaset kurumunun sosyolojik incelenmesi içerisine devletin veya siyasal (ya da alt sistem) sistemin genel mahiyeti ve fonksiyonları; siyasal partilerin, baskı gruplarının ve her siyasal organizasyonun ve oy verme gibi siyasal hareketlerin mahiyeti; bireysel siyasi katılım ve davranışla ilgili ampirik araştırmalar; siyasal sistemin tipleri ile ilgili mukayeseli araştırmalar; devletler arasındaki ilişkilerin genel analizi gibi konular girmektedir.

Din-Devlet Arasındaki İlişki Tipleri

Din ve devlet arasında bir ayrımın yaşandığı günümüz modern toplumlarında bu iki temel kurum arasında çeşitli ilişki tiplerinin geliştiği görülür. Sosyologlar, siyasal bir kurum olarak devletin din ile ilişkisini üç ana model çerçevesinde incelemiştir: Devletin bir dinî desteklemesi ve diğerlerini reddetmesi, devletin genel olarak dinlere karşı müspet olması ve devletin genel olarak dine karşı olması.

Modern Türkiye'de Din ve Laiklik

Türkiye'de 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından itibaren modernleşme yönündeki adımların hızı iyice artmıştır. Daha sonra 1945'lerde çok partili hayata geçişle birlikte başlayan "demokratikleşme" sürecinin siyasi hayattaki olumlu yankıları günümüzde de devam etmektedir.

1980 sonrası dönemde modernleşme, sanayileşme, şehirleşme, küreselleşme ve sekülerleşme gibi çeşitli süreçlerinin Türk toplumuna etkileri bağlamında modernite-İslam, din ve devlet, İslam, laiklik ve demokrasi, İslam ve liberalizm gibi konular etrafındaki çalışmalar ve tartışmaların da payı göz ardı edilemez. İslam, modern Türk toplumunun ve kültürünün şekillendirici amili olarak önemli bir referans kaynağı olmaya devam etmektedir. Ancak İslam'ın algı, pratik ve toplumsal tezahürlerine bakıldığında resmî-formel İslam'dan tasavvuf ağırlıklı grup ve hareketlere, geleneksel İslami anlayıştan yenilikçi İslami yorumlara kadar büyük bir çeşitliliği görmek mümkündür.

Seküler bir devlet yapısıyla İslam dünyasında ayrıcalıklı bir konumda olan Türkiye'de tek tip bir sekülerlik anlayışından ziyade çoklu sekülerliklerden bahsedilebilir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Modernleşme, Küreselleşme, Sekülerleşme ve Din
ÜNİTE NO	13
YAZAR	Prof. Dr. HÜSNÜ EZBER BODUR

MODERNLEŞME, KÜRESELLEŞME, SEKÜLERLEŞME VE DİN

Büyük hikâyeler olarak da bilinen modernite, post-modernite, küreselleşme ve sekülerleşme gibi teori ve kavramlarla “çağın ruhu”nun yakalanması amaçlanmaktadır.

Modernleşme, insanoğlunun sosyokültürel seviyelerinde, düşünce ve yaşama biçimlerinde, tutum ve davranışlarında, değerlerinde gelenekselden ayrı olarak yeni hayat telakkilerinin hâkim olması anlamına gelmektedir.

Modernleşme Sürecinde Din

Dinin toplumsal yapılarla ve süreçlerle son derece karmaşık ilişki ağlarıyla birleştiğini söylemek mümkündür. Böylece dinle modernleşme ve onun şehirleşme, rasyonelleşme, sanayileşme ve sekülerleşme gibi alt sistemleri ve oluşturucuları arasında karşılıklı etkileşim ilişkisinden bahsedilebilir. Marx, Durkheim ve Weber gibi klasik modernite teorisyenleri toplumların modernleşmelerine paralel olarak dinin toplumsal önemini ve etkisini kaybedeceğini hatta gözden kaybolacağını iddia etmişlerdir.

Modernleşme ve değişim bir yandan geleneksel din kavramının üzerinde etkili olup farklı dinî yorumlara yol açarken bir yandan da dindarlık düzeylerinde çeşitlenmelere neden olmuştur.

Fundamentalistler, modernleşme ve beraberinde meydana gelen köklü değişimin toplumsal yapıları bozduğunu ve insanları köklerinden kopararak yabancılaştırdığını iddia ederek kurtuluşun İncil’in literal (lafzi) okunmasına dayalı esaslarına dönmeye yattığını belirtmişlerdir.

Çoklu Modernlikler, Türkiye ve Din

Eisenstadt tarafından geliştirilen çoklu moderniteler tezi, orijinal Batılı modernitenin tektipleştiriciliğinin dışında çoklu modernlik yorumlarının olduğunu ileri sürmektedir.

Gelenek-modern karşıtlığında içsel olan dışlayıcılık anlayışı yerine modernizmin kültürlerarası etkileşimin bir sonucu olarak ulaştığı kapsayıcılığı çeşitli kültürler tarafından farklı modernite anlayışlarına yol açmıştır.

KÜRESELLEŞME VE DİN İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Küreselleşme, dünyada meydana gelen herhangi bir olayın/olgunun kısa sürede her tarafa yayılmasıdır. Küreselleşme hakkındaki teorik tartışmalar, ilk önce bu sürecin mevcudiyeti ve mahiyeti etrafında cereyan etmiştir. Daha sonra bu sürecin sonuçları ile ilgili çalışmalar bu alandaki yeni bir safhayı oluşturmuştur. Son yıllardaki küreselleşme çalışmaları, daha çok bu sürecin olumsuz sonuçları üzerinde yoğunlaşmışa benzemektedir.

Üç temel küreselleşme teorisi: Aşırı küreselleşme, septik küreselleşme ve dönüştürücü küreselleşme olarak ifade edilebilir.

Serbest piyasa sisteminin ya da kapitalistik üretim biçiminin tüm dünyaya yayılarak küresel bir güç

hâline gelmesiyle ve kitle iletişim teknolojileri devrimi yoluyla insanların birbirinden kopuk ve kapalı topluluklar hâlinde yaşamalarının zor olduğu ifade edilmektedir. İnsanlar, giderek birbiriyle bağlantılı ve birbirine bağımlı dünyada yaşadıklarının bilincine varmışlardır.

Din ve küreselleşme ilişkisini, küreselleşmenin iki temel oluşturucuları çerçevesinde ele alabiliriz. Bunlardan birisi, lokal ve modern öncesi ekonomilerin yerine geçen ve dünya ölçeğinde yaygınlaşan kapitalist sistemdir. Aslında kapitalizmin son safhasını temsil eden küresel ekonomik sistem birçok toplumda, dinî temelli sosyal hareketler üzerinde etkili olabilmektedir. Küreselleşmenin diğer oluşturucu unsuru kitle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, çeşitli toplumlarda tecrübe edilen dinî hayattaki canlanmalara ve yeni dinî hareketlerin doğmasına etki etmektedir.

Küreselleşmenin Dinî Hayat Üzerine Etkisi

Sosyal yapıların ve kültürlerin modernleşmesi ya da sekülerleşmesi dinî hayat üzerinde etkili olmuştur. Bir yandan ekonomik liberalleşmenin dinî alanda meydana getirdiği gelişmeler, diğer yandan dinî inanç, pratik ve sembollerin serbestçe dolaşımı, dinin daha özgürlükçü yorum ve algılarına yol açmıştır. Dünya sistemleri tezi, sosyal davranışın temel güdüleyicisi olarak ekonomiyi görmektedir. Bu bakımdan küreselleşmeyi ekonomik boyutun yanında dinî yönüne dikkat çeken alternatif küreselleşme teorileri de geliştirilmiştir. Sosyal süreçlerin belirleyicileri olarak kültürel değerleri ve normları daha ciddiye alan küreselleşme perspektifi Roland Robertson tarafından geliştirilmiştir.

Uluslararası İlişkilerde Dinin Rolü

Din, küreselleşme sürecinde her zaman bağımlı değişken değildir. Bazen din, küresel süreçlerin nedeni olabilmektedir. Bazı dinî organizasyonlar uluslararası boyutlarda faaliyet yürütebilmektedirler.

Küreselleşme, Türkiye ve Din

Küreselleşmenin biri kapitalizmin küresel bir sistem hâline gelmesi anlamında ekonomik, diğeri de dünyayı iyice küçülten kitle iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşması olmak üzere iki ana dayanağı vardır. Dolayısıyla küreselleşmenin Türkiye'deki dinî hayat üzerindeki etkileri, bu iki temel oluşturucuları ve dayanakları çerçevesinde analiz edebilir.

Küreselleşme sürecinin bilhassa 1990'larda Türk siyasal, ekonomik ve kültürel hayatında önemli değişmelere neden olarak İslami canlanmaya uygun zemin hazırladığı söylenebilir.

Çeşitli ekonomik, siyasal ve kültürel oluşumlar; küreselleşmeye karşı çıkma yerine bu süreçten yararlanma yoluna gitmişlerdir.

SEKÜLERLEŞME VE DİN İLİŞKİSİNE BAKIŞ

Klasik Sekülerleşme Teorisi ve Din

Batı toplumlarında sekülerleşme, modernleşme ile birlikte meydana gelen bir fenomendir. Klasik sekülerleşme teorilerinin izlerine ilk olarak Saint-Simon (1760-1825) ve Auguste Comte (1798-1857)'un yayınlarında rastlanmaktadır. Bu iki düşünürün analizlerinde detaya inildikçe bazı farklılıklar görülse de "tekamülcü toplum görüşü" aralarındaki en temel noktayı oluşturur. İnsanlık tarihinin belli merhalelerden geçerek geliştiğini belirten bu sosyal bilimciler, bürokratikleşmiş devlet yapısının ve bilimin artan etkisiyle geleneksel dinin gücünün, makullüğünün yavaş yavaş kaybolacağını iddia etmişlerdir.

Toplumsal, organizasyonel ve bireysel seviyelerdeki gözlenen sekülerleşme ile ilgili açıklamaları iki ana grupta toplayabiliriz. Bunlardan birinci kategoride yer alanları "klasik sekülerleşme tezi" olarak isimlendirebiliriz. Dinin sosyal önemini giderek yok olacağını iddia eden "katı" sekülerleşmeci anlayışa karşı, bu sürecin çeşitli boyutlardaki tezahürlerinin dinin sosyal hayattan çıkarılma anlamına gelmeyeceğini savunan genelde ılımlı, yeni sekülerleşme teorileri yer almaktadır.

Yeni Sekülerleşme Teorileri ve Din: Eleştirel Bakış

Son yıllarda yeni sekülerleşme hakkında yapılan ve yeni sekülerleşme teorileri olarak isimlendirilen çalışmalar, dinin sosyal öneminde bir azalmanın olmadığını göstermektedir. Her şeyden evvel dindarlık ve sekülerleşme kavramlarının üzerinde bir fikir birliği olmamasından dolayı sosyologlar bunlara farklı anlamlar vermektedir.

İçsel sekülerleşme bağlamında dinî inanç sisteminin veya kurumun bazı görüşlerinden vazgeçmesi, yeni şartlara uygun yorumlar getirmesi de mümkündür. Aynı şekilde dinin Batı toplumlarında önemli rol oynadığı ve dinî kurumun kendi alanında uzmanlaşmasıyla dinî inanç ve değerlerin genelleşeceği, sosyal normlar ve değerler, sosyal aksiyon ve bilinç üzerinde etkili olacağı ifade edilmektedir.

DERS ADI	Din Sosyolojisi
ÜNİTE ADI	Sosyal Farklılaşma,Tabakalaşma ve Din
ÜNİTE NO	14
YAZAR	Prof. Dr. YAHYA MUSTAFA KESKİN

SOSYAL FARKLILAŞMA TABAKALAŞMA VE DİN

Sosyal Farklılaşma ve Tabakalaşma Kavramları

Farklılaşma kavramı genel olarak ayırma, farklılaşmak, başkalaşmak, değişik bir hâl ve manzaraya bürünmek gibi anlamlara gelmektedir. Genel sosyolojide daha çok toplumsal farklılaşma terimi ön plana çıkarılmaktadır. Bir başka tanımla toplumsal farklılaşma; mertebe, meşguliyet, fonksiyon, durum ve kültürün farklılaşması, başkalaşması ve çeşitlenmesinden ibaret bulunan bir süreç olarak tarif edilebilir. Sosyal farklılaşma biyolojik ve sosyal açıdan ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda biyolojik açıdan bireylerin cinsiyet, yaş, büyüklük, güç ve çeviklik vb.; sosyal açıdan ise işler, sosyal roller ve meslekler gibi toplumsal özellikleri ön plana çıkarılmaktadır. Genel sosyolojide toplumsal tabakalaşmanın ön koşulu olarak görülen sosyal farklılaşma, bir yandan toplumu oluşturan organların farklılaşması diğer taraftan değerlerin ve fikirlerin farklılaşması şeklinde ortaya çıkabilir.

Toplumsal farklılaşma statü, meşguliyet, mertebe, durum, fonksiyon ve kültürün başkalaşması, farklılaşması ve çeşitlenmesini içeren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tabakalaşma kavramı ile en basit ifadeyle farklı insan grupları arasındaki yapılaşmış, kurumsallaşmış eşitsizlikler ön plana çıkarılmaktadır.

Genel sosyolojide sosyologlar, insan toplulukları içindeki gruplar ve bireyler arasında var olan eşitsizlikleri açıklamak amacıyla genel olarak toplumsal farklılaşma ve tabakalaşma kavramlarını kullanmaktadırlar. Farklılaşma kavramı ile genel olarak statü, meşguliyet, mertebe, durum, fonksiyon, kültürün başkalaşması, farklılaşması ve çeşitlenmesi ihtiva eden bir süreç; tabakalaşma kavramı ile de farklı insan gruplaşmaları arasındaki ırk, meslek, statü, zenginlik, eğitim düzeyi ve saygınlık gibi ölçütlere göre eşitsiz kategorileştirilme kastedilmektedir. Oysa tabakalaşma kavramı toplum üyelerinin servet, siyasi güç, prestij, meslek, eğitim gibi ölçütlere göre hiyerarşik olarak derecelendirilmesini ifade etmede kullanılır.

Tabakalaştırmayı oluşturan üç ana etken söz konusudur. Bunlar; ekonomik, siyasal ve toplumsal etkenlerdir. Ekonomik etken ile mülkiyetin eşit olmayan dağılımını, siyasal etken ile iktidarın eşit olmayan dağılımını ve nihayet toplumsal etken ile de statülerin eşit olmayan dağılımını ifade edilmektedir.

Sosyal Tabakalaşma Kuramları

Sosyal farklılaşma ve tabakalaşma hususu sosyologların dikkatini çekmiş, bu bağlamda sosyal bilimciler toplumlarda görülen farklılaşma ve tabakalaşmayı izah edebilmek için birtakım kuramlar geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bunlar kapalı tabakalaşma, yarı açık tabakalaşma ve açık tabakalaşma kuramlarıdır. Kapalı tabakalaşma sistemi tabakalar arası geçişin olmadığı, bireyin doğumunda sahip olduğu toplumsal pozisyonun ve mevkinin bütün yaşamını etkileyen sistemdir. Örneğin; kölelik ve kast sistemi. Köle; herhangi bir özgürlüğü olmayan, toplumsal norm ve değerlere göre başkasının malı olan kimseyi ifade eder. Onun sahibi olan efendisi, köle üzerinde her türlü otorite ve hakka sahiptir. Kast ise; bireylerin sınıflarının doğuştan belirlendiği, kesin ve ayrıntılı biçimde sınırlandırılmış ve hiyerarşilendirilmiş toplumsal grupları ifade eder. Bu sistemde bireylerin statüleri süreklilik arz eder. Bu sistemin yegâne örneği Hindistan'daki dinî temele dayalı sistemdir. Yarı açık tabakalaşma sistemi zümre sistemi olarak da adlandırılır. Bu sistemde soylular, rahipler ve köylüler olmak üzere birbirinden kesin sınırlarla ayrılmış üç temel tabaka vardır. Soylular yönetimin, ülke savunmasının ve yargının hâkim sınıfı olarak görülürken;

rahipler, halkın dinsel ihtiyacına cevap vermek üzere din eğitiminden geçirilmiş sınıfı; köylüler ise diğer zümrelere hizmet veren sınıftan olanları ifade eder. Yarı açık tabakalaşma sisteminde her tabakanın hak ve yükümlülüğü (ödevi) yasalarla belirlenmiş olup tabakalar aynı zamanda birer siyasi gruptur. Sistemde her tabaka kendi içinde alt tabakalara ayrılmaktadır. Örneğin; köylüler özgür, yarı özgür ve serf olmak üzere üç alt tabakaya ayrılır. Sistemde tabakalar arası geçiş zor da olsa yine de mümkün olmaktadır. Nitekim, zenginleşen tüccarların krala mali yardım karşılığında soyluluk unvanı aldığının örnekleri çoktur. Aynı şekilde daha sonraları sendikaların protipini oluşturacak ilk meslek örgütlenmeleri olan loncaların yasal olarak girişi zorlaştırılmış, babadan oğula geçen örgütlenmeler biçimi olarak dikkat çekmektedir. Açık tabakalaşma sistemi ise, daha çok sanayi devrimi sonrası ekonomik yapının değişmesi ve siyasi yapının hukuki açıdan bireyleri eşit görmesi sonucunda ortaya çıkan yeni bir toplumsal tabakalaşma sistemine gönderme yapmaktadır. Sosyolojide buna açık sınıf tabakalaşması da denmektedir. Bu süreçte sınıf kavramı ile üretim araçlarına sahip olup olmamaları, üretim araçları karşısındaki konumları, üretimdeki rolleri ve bu üretimden aldıkları payları ile birbirinden gittikçe farklılaşan ve dolayısıyla aynı koşulları ve aynı yaşam biçimlerini paylaşan toplumsal kategoriler ifade edilmektedir. Açık sınıf tabakalaşması da denilen bu sistemde; bireyin statüsünü hukuk değil, ağırlıklı olarak ekonomik koşullar belirler. Söz konusu tabakalaşmada sınıf-statü en temel belirleyiciler olarak ön plana çıkmaktadır.

Toplum Tiplerinde Din ve Tabakalaşma Arasındaki İlişki

Sosyal farklılaşma ve tabakalaşma ile din arasındaki etkileşim karşılıklıdır. Öyle ki sosyal farklılaşma ve tabakalaşmanın din üzerinde etkileri olduğu gibi, dinin de sosyal farklılaşma ve tabakalaşma üzerinde birtakım etkileri söz konusudur.

Farklılaşma ve tabakalaşmanın toplumların hayatlarının her kesitinde belirleyiciliği şüphesizdir. Bu bağlamda onların din ile ilişkileri de dikkat çekici, bir o kadar da araştırılmaya değerdir. Konuyla ilgili kısaca şu sonuçlara ulaşılabilir:

Basit (ilkel) ya da az farklılaşmış ya da tabakalaşmış toplumlarda din ile toplumsal farklılaşma ve din ilişkileri çok sıkı bir irtibat içerisinde olup cinsiyet, yaş ve meşguliyet ölçeğinde birtakım farklı tezahürlere denk gelmektedir. Yine göçebe toplumlar ile yerleşik gruplar arasında dinin tezahür biçimleri farklılaşmaktadır. Nitekim, temel geçimin hayvancılık ya da çobanlık yoluyla sağlandığı söz konusu toplumlarda her şey, temel besin kaynağının bol ve bereketli olması üzerinden cereyan etmekte; bu bağlamda kanlı kurban geleneği ön plana çıkarılmaktadır. Bunun karşısında tabiatla doğrudan doğruya, sürekli temas ve iletişim hâlinde olan köylüler ve özellikle ziraatçılar, doğaüstü sihirselsel ve büyüsel formlara diğer toplumsal kategorilere oranla çok daha fazla duyarlıdır. Bu nedenledir ki, sihirselsel ve büyüsel unsurlar köylü dini ve dindarlığının en spesifik ve belirgin dinî tezahürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yolla köylü, kendi yaşam tarzları ve yaşamsal faaliyetleri için doğaüstü esrarengiz güçlerin yardımını sağlamayı, kötü bireylerin de fesadını izole etmeyi amaçlamaktadır. Aynı şekilde, köylü dinleri ve dindarlıklarında bolluk ve bereket tanrıları ve benzeri kutsal unsurların önem kazanması yine tarımcı toplumların tanrılarına Toprak Ana, akarsu yataklarında yaşayanların Bereket Tanrısı, denizci toplulukların ise Koruyucu Mabut adını vermesi kayda değerdir.

Günümüz modern toplumlarını ifade etmek üzere kullanılan karmaşık toplum kategorilerinde sosyal farklılaşma ve tabakalaşma ile din arasındaki ilişkilerin niteliğinde de birtakım değişimler kaçınılmaz hâle gelmektedir. Özellikle iş bölümü ve uzmanlaşma sonucunda farklılıkların olabildiğince arttığı ve farklılaşmanın, tabakalaşmanın daha belirgin hâle geldiği karmaşık (ilerlemiş) toplumların dindarlıkları daha net çizgilerle birbirinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda din bazen önceki döneme göre daha edilgen bir konumda gibi dursa da, kast örneğinde olduğu gibi bazen de bizzat tabakalaşmaya meşruiyet kazandıran bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır.